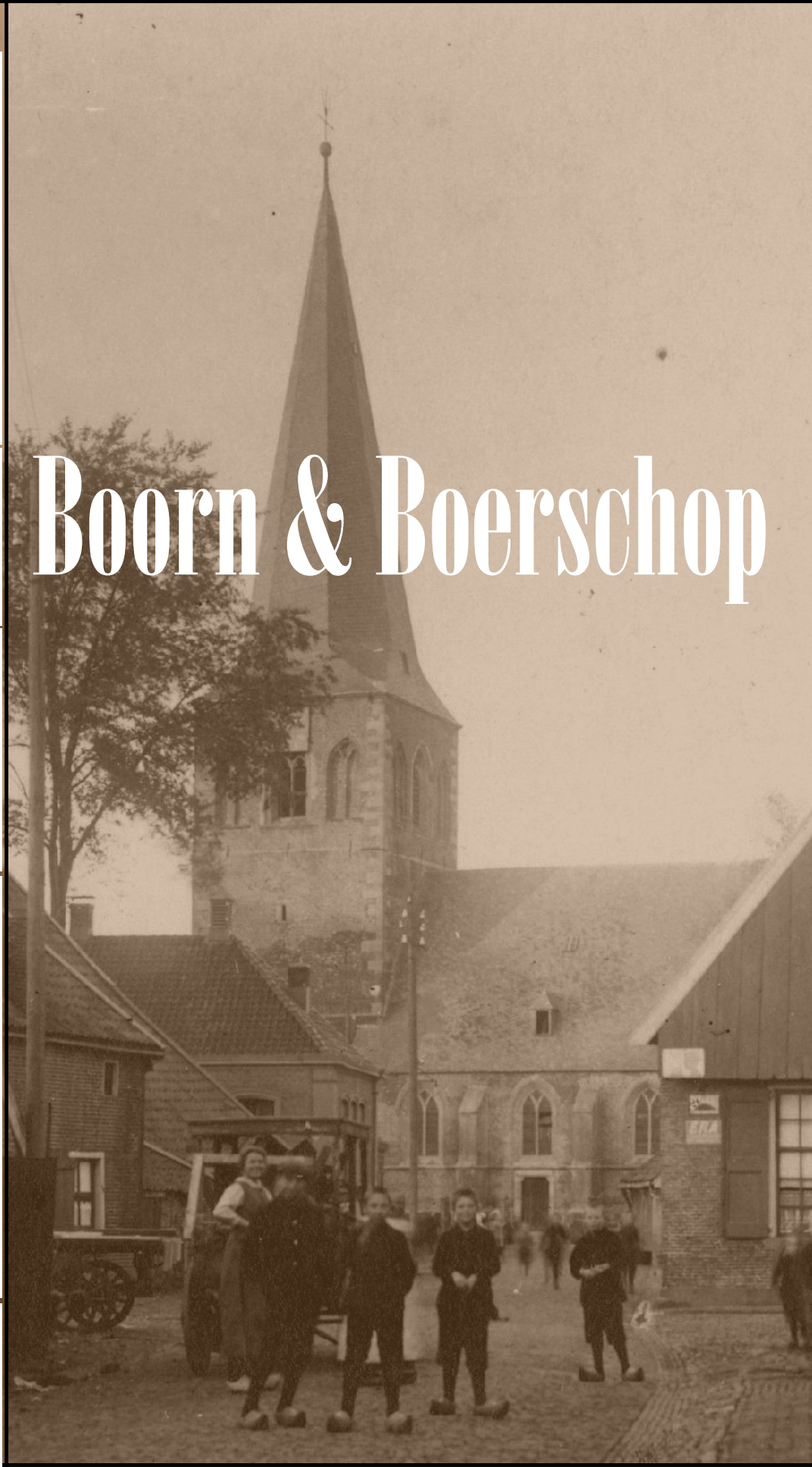

Boorn & Boerschop

Jaargang 23 / 2013

Een uitgave van de heemkondevereniging Bussemakerhuis Borne
Verschijnt 3 keer per jaar

Nummer 3

Colofon

Bestuur van de vereniging

F.A. Nijkamp (voorzitter), A.M. Velthuis, (secretaris), H.J.M. Westerik (penningmeester), H.A. Blödtner - Leushuis, A.M.A. Haak - Beune, B.J. Hogeweg en J.I. van de Ven (leden).

Secretariaat

Welemanserf 5, 7622 HT BORNE
tel.: 074 266 70 79
e-mail: info@heemkundeborne.nl

Website

www.heemkundeborne.nl

Lidmaatschap

Persoonlijk lidmaatschap € 18,-- per jaar; gezinslidmaatschap € 24,-- per jaar.

Bank

Rabobank Borne, rek.nr. 14.56.37.409

Giro

115.75.24 t.n.v. de penningmeester van Heemkundevereniging Bussemakerhuis Borne.

Redactie Boorn & Boerschop

J. Haak en A. Tanke.

Redactieadres

Van Deinstestraat 33, 7621 XL Borne.
tel.: 074 266 43 92
e-mail: boornenboerschop@ziggo.nl

Ondersteuning en advies

H. ten Thije en J.J. Grootenboer

Omslag ontwerp

J. Haak

Inzenden kopij

Aan het redactieadres. De redactie kan bij publicatie in overleg met de auteur artikelen, inkorten, splitsen en redigeren.

Uiterste inzendatum volgende nummer

15 februari 2014.

Foto's in dit blad

De redactie heeft haar uiterste best gedaan rechthebbenden te achterhalen. Mocht u van mening zijn dat u rechten kunt laten gelden op afgebeelde foto's, dan kunt u zich melden bij het bestuur van de vereniging.

Verspreiding

Via boekhandel Bruna, VVV, Museum Bussemakerhuis en de penningmeester van de vereniging, allen te Borne.

Losse nummers

€ 4,00 (porto € 2,00)

Abonnement

Inbegrepen bij het lidmaatschap van de heemkundevereniging.

Overname van de inhoud van dit blad, of delen daaruit, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Inhoud

Colofon / Inhoud	<i>Redactie</i>	1
Van de redactie	<i>Anja Tanke</i>	2
De slag in de Javazee: een 97-jarige inwoner van Borne kijkt terug	<i>Jan Deckwitz</i>	3
200 jaar koninkrijk, feesten in Borne in 1863 en 1913	<i>Anja Tanke en Hans Leuwerink</i>	9
Vrijwilligersmiddag in de Zwanenhof	<i>Frank Mars</i>	14
Mien mirreweenterhoorn	<i>Johan Kwast</i>	15
Wonen en werken op de Meijershof in de 18e eeuw	<i>G.A.B. Nijhuis</i>	17
“Vincentiusvereniging Borne”, de oudste vereniging van Borne?	<i>H. Kroeze</i>	25
Wat nog niet (of niet juist) in het bijnamenboek <i>De Melbuuln van Nazareth</i> staat (2)	<i>Leo Leurink</i>	28
Waar heemkunde en genealogie samenkomen	<i>Ton Boswerger</i>	30
(Historische) bijzonderheden over villa “De Boom”. Over de huisplaats aan de Oude Deldensestraat en de directe omgeving daarvan	<i>Leo Leurink</i>	32
Van het Bussemakerhuis	<i>Liesbeth Hassink</i>	35
Nog leverbare uitgaven		36

Van de redactie

Anja Tanke

Onze vereniging mag zich verheugen in een groeiend ledenaantal én in een aantal leden die zich vrijwillig inzetten in één van de werkgroepen. Hartstikke goed, want zonder vrijwilligers kan een vereniging niet bestaan. Wilt u ook een handje helpen, meld u dan bij het bestuur. Enthousiasme om iets voor de vereniging te betekenen is een vereiste, gezelligheid en waardering zijn geëerd. Samen zorgen we voor een bloeiende heemkundevereniging.

Reacties op voorgaande nummers

In *Boorn & Boerschop* 2013-1 stond een foto van een groep jonge mannen op retraite in Zenderen. Van Leo Leurink ontvingen we de volgende reactie: Op de bovenste rij van links naar rechts: op de achtste plek: Bernard (?) Zonder (de vader van Jan Zonder (beiden NEO-leu), woonde jaren lang aan de Dunantstraat. Verder op die bovenste rij helemaal rechts ene Kroeze, volgens mij de vader van Fons Kroeze (cafetaria). Van boven af gezien: op de derde rij: helemaal rechts ene Leijdekkers met naast hem mijn vader Jo(han) Leurink en dan iets verderop naar rechts op de vierde plek Arnold Kleizen en vervolgens op de zesde plek zijn broer Hennie Kleizen. Tenslotte meen ik op de voorste rij, tweede van links, de latere postbode Gerhard Morselt te herkennen.

In dit nummer

De redactie prijst zich gelukkig met alle kopij die wordt aangeleverd door de diverse auteurs. Het betekent dat ook dit nummer opnieuw goed gevuld is.

Johan Kwast vertelt in *Mien mirreweenterhoorn* over zijn midwinterhoorn, helemaal zelf gemaakt en dat viel niet altijd mee.

Jan Deckwitz heeft in gesprek met **H. Kroeze** het verhaal opgetekend over de Vincentiusvereniging. U leest het in *Vincentiusvereniging Borne, de oudste vereniging van Borne?*

Tevens heeft **Jan Deckwitz** Jaap Hoogenboom enkele malen geïnterviewd over diens belevenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het indrukwekkende verhaal heet *De slag in de Javazee, een 97 jarige inwoner van Borne kijkt terug*.

Gerard Nijhuis verhaalt in een uitgebreid artikel over *Wonen en werken op de Meijershof in de 18e eeuw*. De redactie voorzag het artikel van beeld- en kaartmateriaal.

Ook weer twee artikelen van **Leo Leurink** in dit nummer. Ten eerste zijn vaste rubriek over de bijnamen én een verhaal over de huisplaats en de

omgeving van villa "De Boom" aan de Oude Deldensestraat.

Hans Leuwerink en **Anja Tanke** schenken aandacht aan het jubileum van het koninkrijk. Zij verhalen over de Bornse invulling in *200 jaar koninkrijk, feesten in Borne in 1863 en 1913*.

Onze vereniging kent inmiddels een flink aantal werkgroepen, bemenst door enthousiaste vrijwilligers. Het bestuur weet die inzet zeer te waarderen en zet alle vrijwilligers in het zonnetje met een gezellige middag. **Frank Mars** doet verslag.

Eén van de werkgroepen van onze vereniging is de werkgroep Archief. **Ton Boswerger** vertelt aan de hand van een voorbeeld hoe deze werkgroep u behulpzaam kan zijn bij stamboomonderzoek in *Waar heemkunde en genealogie samenkomen*.

Naast deze artikelen treft u zoals gebruikelijk de vaste rubrieken aan.

Nieuwe leden

Sedert augustus begroeten we de volgende nieuwe leden:

Dhr en mw. K. Peij, dhr. en mw. G. Korf, dhr. en mw. Oude Nijhuis, dhr. en mw. Knobbe, dhr. en mw. N. Leegwater en mw. Evers, allen te Borne; mw. Reep-Mars te Amsterdam en de heren F. Hilbrink te Borne, J. Wiggers te Hoewelaken, A. Roetgerink te Hengelo (O), J. Olthof te Ambt Delden en G. Weber te Almelo. Uiteraard wensen wij allen veel plezier bij of met onze vereniging.

De slag in de Javazee: een 97-jarige inwoner van Borne kijkt terug.

Jan F. Deckwitz

Het is rustig rondom een van de oudste leden van de heemkundevereniging; hij is inmiddels al 96 jaren oud en woont nog steeds op zichzelf, samen met zijn vrouw. Bijgestaan door kinderen en goede bekenden kunnen zij beiden zich thuis nog best redden. We hebben het hier over Jaap Hoogenboom, al tientallen jaren lid van de heemkundevereniging. Dat wij aandacht besteden aan een periode uit het leven van dit lid is mede ingegeven door de artikelen van Hans Gloerich over het gebeuren tijdens de politionele acties in Nederlands-Indië in voorgaande afleveringen van *Boorn & Boerschop*. Acties die volgden kort na de Tweede Wereldoorlog. Een wereldoorlog waarin het gebeuren in Nederlands-Indië altijd min of meer is ondergesneeuwd door aandacht voor de bezetting van Nederland in die tijd. Nu dan even aandacht voor een episode uit het leven van Jaap Hoogenboom.

De eerste jaren thuis

Jaap is op 8 oktober 1916 geboren op een boerderij in Lemelerveld, de Eerste Wereldoorlog (1914–1918) woedde volop. In de naweeën hiervan, was het in de jaren hierna hard werken om aan de kost te komen. Armoede was er, zeker onder de dorpsbewoners die van het land moesten leven.

In Lemelerveld doorloopt Jaap de lagere school. Zijn vader stimuleerde zijn kinderen om te studeren maar de kosten hiervoor waren, met een groot gezin, nauwelijks op te brengen. Er waren nog zeven broers en zussen die hier ook aanspraak op maakten.

Na de lagere school gaat Jaap naar de ambachtsschool in Deventer, hij wil graag doorstuderen maar dat kan hij wel vergeten. Hij werkt bij verschillende bedrijven, niet in de elektrotechniek, waarvoor hij had geleerd maar in andere beroepen. De crisis tijdens de dertiger jaren maakt dat je elk werk accepteerde om maar geld te kunnen verdienen.

In militaire dienst

In 1936 is Jaap in militaire dienst gekomen bij de Koninklijke Marine. Aanvankelijk wordt hij afgekeurd voor de dienst vanwege kleurenblindheid, maar bij een laatste keuring komt hij hier toch doorheen. Hij volgt, na een militaire training, een opleiding tot vuurleidingmonteur. De keuze voor de Koninklijke Marine werd hem ingegeven doordat hij op de ambachtsschool twee leraren had die van de marine afkomstig waren en regelmatig over hun avonturen vertelden. Kort na zijn opleiding scheept Jaap zich in voor het grote avontuur: de wereld verkennen!

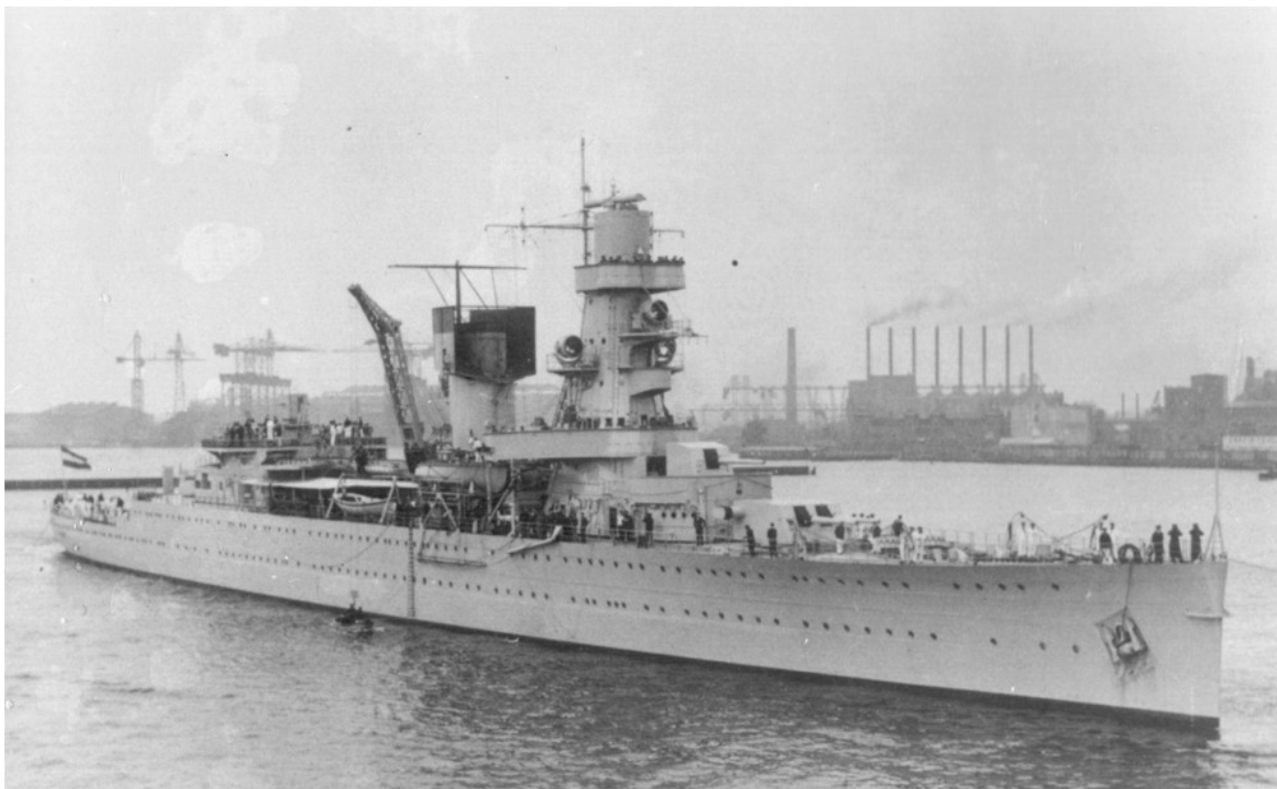
Vanwege de Duitse dreiging volgt er in 1939 in Nederland een algehele mobilisatie. Jaap was op dat moment net met verlof thuis en moest zich onmiddellijk in Den Helder melden. Ook in Nederlands-Indië was er een zekere spanning, hier verkenden Duitse en Japanse oorlogschepen de Indische wateren.

Vanuit Nederland vertrokken verschillende oorlogschepen richting Nederlands-Indië; ook Jaap is voorbestemd om naar Nederlands-Indië te gaan. In Amsterdam begint Jaap zijn grote reis naar Soerabaja op Java. Verschillende havens worden onderweg aangedaan, met een wat langer oponthoud in Italië. Via het Suezkanaal gaat de reis door tot de Indische wateren. Sabang, een eiland bij Noord-Sumatra, wordt hier als eerste aangedaan. Vervolgens

Jaap Hoogenboom bij de Koninklijke Marine, te midden van zijn klasgenoten tijdens de opleiding tot vuurleidingmonteur in 1937.

gaat de reis via Medan en Batavia op Java naar Soerabaja. Hier vervolgt Jaap zijn opleiding als vuurleidingmonteur en wordt kort hierna op "Hr. Ms. De Ruyter" geplaatst. Met deze majestueuze kruiser vaart hij in de Indische wateren, een enkele maal ook wat verder. Soerabaja blijft de thuishaven, hier keren ze voortdurend terug. Onderweg worden verschillende havens aangedaan waar ze soms kort, soms ook wat langer verblijven. Bij een langer verblijf worden de manschappen in kampementen ondergebracht: hier worden ook connecties met de locale bevolking gelegd.

De kruiser Hr. Ms. De Ruyter, het vlaggenschip van de Koninklijke Marine, dat op 27 februari 1942 ten onder ging tijdens de slag in de Javazee.

Oorlogsdreiging en oorlogsverklaring

Nadat in 1940 de Tweede Wereldoorlog definitief in Europa is begonnen, wordt het ook rondom de Indische eilanden spannender. De oorlogsdreiging in Nederlands-Indië neemt toe, Japan komt dichterbij, de Filipijnen zijn reeds bezet. In de Indische wateren worden met regelmaat Duitse en Japanse oorlogsschepen en raiders gesignaleerd. De Japanners worden brutaler, waakzaamheid blijft geboden.

De aanval van de Jappen op Pearl Harbor op 7 december 1941 was een directe aanleiding voor de Verenigde Staten van Amerika (USA) om betrokken te geraken bij de Tweede Wereldoorlog. Nederland verklaart Tokyo op 8 december 1941 de oorlog. De gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, Jhr. Mr. A.W.L. Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, maakt dit via de radio aan de bevolking bekend. Hij kondigt een algehele mobilisatie aan.

Grote delen van Borneo en Celebes worden eind 1941 door de Jappen bezet. De Nederlandse marine opereert vanuit Soerabaja op Java. De Javazee en de (zee)straten bij de eilanden Bali en Lombok worden beheerst door de Nederlanders. De patrouilles in deze gebieden worden steeds intensiever. In Nederlands-Indië is de zaak gericht op de verdediging. Tot 1942 zijn hier nog geen ernstige incidenten geweest. Wel worden voorbereidingen getroffen om de strijd aan te gaan, mocht Japan tot de aanval overgaan.

De voorbereiding op een aanval

Begin januari 1942 beheersen de Jappen de zeeën rond Celebes en Borneo en hebben grote delen van deze eilanden bezet. Japanse schepen komen steeds vaker in de Javazee en in de buurt van de kleine eilanden (Bali en Lombok) ten oosten van Java.

Op 15 januari 1942 wordt ABDACOM (het American-British-Dutch-Australian-Command) operationeel. Op 3 februari 1942 wordt een geallieerd konvooi samengesteld. Dit geallieerde eskader bestaat uit de zware kruisers "HMS Exeter" en "USS Houston", drie lichte kruisers "Hr. Ms. De Ruyter", "Hr. Ms. Java" en "HMAS Perth" en negen torpedojagers "HMS Electra", "HMS Encounter", "HMS Jupiter", "Hr. Ms. Kortenaer", "Hr. Ms. Witte de With", "USS Alden", "USS John D. Edwards", "USS John D. Ford" en "USS Paul Jones".

De kruiser "Hr. Ms. De Ruyter", met ruim 400 man aan boord, wordt als vlaggenschip aangemerkt. Op dit schip bevindt zich het commando van het konvooi onder leiding van schout-bij-nacht Karel Doorman en met scheepscommandant kapitein-luitenant ter zee E. B. Lacomblé. Jaap Hoogenboom is als korporaal-vuurleidingmonteur werkzaam op dit schip. Het konvooi levert diverse keren slag bij Kangean, Gasparstraten en bij straat Bandung, de gebieden rond de eilanden Bali en Lombok. Bij deze korte operaties gaan enkele schepen verloren, zowel aan Japanse als aan geallieerde zijde.

Bij gebrek aan succes wordt ABDACOM op 25 februari 1942 weer ontbonden. Het commando in Nederlands-Indië wordt overgenomen door de commandant van de zeemacht, de viceadmiraal C.E.L. Helfrich. Incidenteel wordt hulp geboden door de geallieerden, voor de rest moesten de Nederlandse schepen zichzelf maar zien te redden. Het konvooi van Doorman blijft min of meer in stand, regelmatig vaart dit konvooi voor meerdere dagen uit. Belangrijk is het onschadelijk maken van de zogenaamde "raiders", koopvaardij schepen omgebouwd voor spionage- en sabotagedoeleinden.

De slag in de Javazee

Op 26 februari 1942 is er in de Javazee weer een kort treffen met de Jappen. Die worden hierbij vanuit de lucht ondersteund, dat is hun kracht die de Nederlanders ontberen. Karel Doorman wil een doorbraak forceren en zoekt de Jappen op.

Op 27 februari is er in de namiddag een eerste treffen ten zuidwesten van het eiland Bawean op ruim 110 km afstand van Soerabaja. De Jappen zijn superieur, hebben betere en zwaardere bewapening, maar Doorman denkt een slag te kunnen winnen. Aan geallieerde zijde worden "Hr. Ms. De Kortenaar" en een torpedojager van de USA tot zinken gebracht. Enkele andere schepen worden zwaar beschadigd. Doorman rest nog vier kruisers. Hij trekt zich terug, maar hoopt in de avond zijn slag te kunnen slaan.

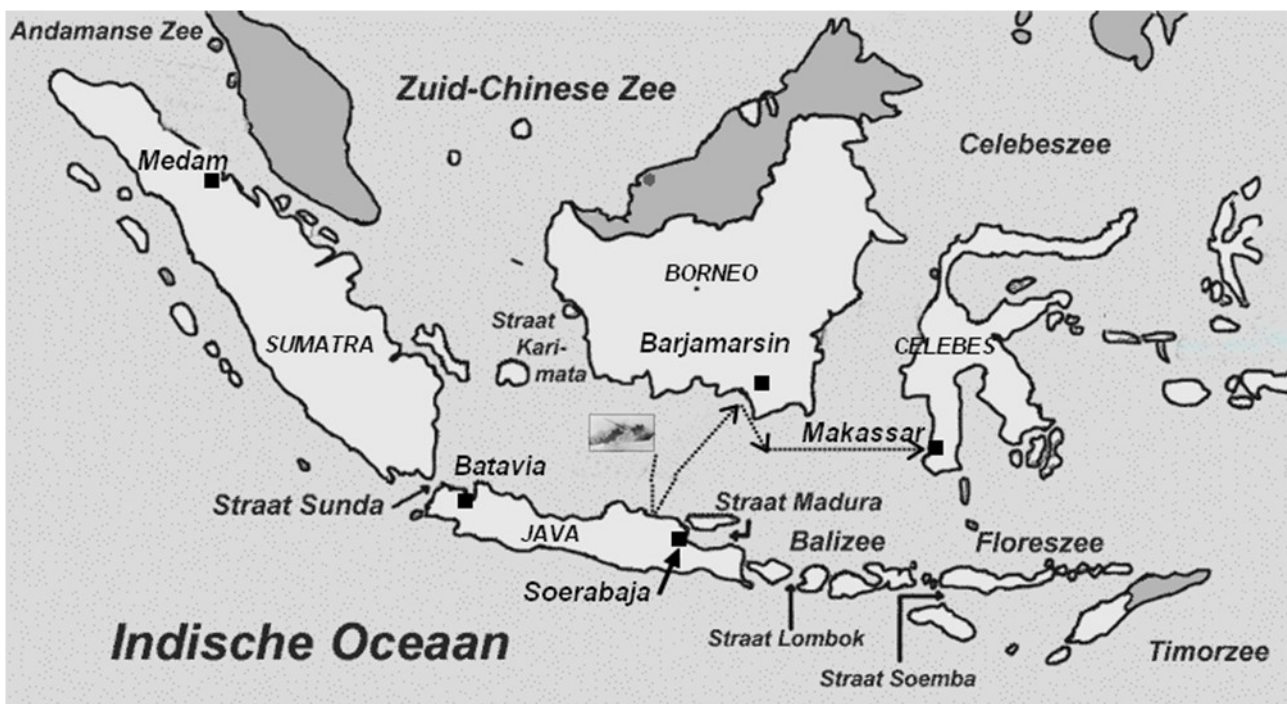
In de eerste avonduren worden de geallieerde zeestrijdkrachten verder verzwakt toen Amerikaanse jagers terugkeerden naar de marinebasis om brandstof en munitie te laden. Een Britse torpedoboot-

jager, "HMS Jupiter", ging ten onder toen zij op een eigen zeemijn liep, terwijl de overgebleven jager, "HMS Encounter" werd bevolen om terug te keren naar Soerabaja met de overlevenden van de tot zinken gebrachte "HMS Kortenaar".

De vier overgebleven kruisers zetten hun zoektocht naar de Japanse invasievloot voort. Het is volle maan en rond 22.00 u. komen het Nederlandse en het Japanse konvooi weer met elkaar in aanraking. Een hevige strijd volgt. Enkele vijandelijke granaten beschadigen het voor- en achterdek van "Hr. Ms. De Ruyter". Op het achterdek bevinden zich kisten met 4 cm-lichtspoomunitie, die worden geraakt. De hel breekt hier los door exploderende munitie.

Omstreeks 22.30 uur wordt "Hr. Ms. De Ruyter" achterscheeps getroffen door een Japanse langeafstandstorpedo. De motoren en de elektriciteit vallen uit waardoor de sloepen niet te water kunnen worden gelaten. Slechts één sloep aan bakboordzijde op het achterdek is ter beschikking. Die kan met handbediening te water worden gelaten. De "Hr. Ms. De Ruyter" blijft nog enkele uren drijven en maakt zwaar slagzij. Kort hierna krijgt ook "Hr. Ms. Java" de volle laag door een torpedoinslag. In twintig minuten tijd worden de twee schepen aan geallieerde zijde tot zinken gebracht.

Door de torpedoinslag in de "Hr. Ms. De Ruyter" zijn de brandstoftanks geraakt en vloeit de brandstof in zee. Men is bang dat de olie vlam zal vatten, een groot gevaar voor de bemanningsleden die het schip moeten verlaten. Door gebrek aan sloepen moet gebruik worden gemaakt van vloten om van het schip af te komen. Zo'n vlot van 3 bij 5 meter bestaat uit een brede kurken of balsahouten omlijsting met

Ter oriëntatie: enkele markante plaatsen in relatie tot de slag in de Javazee op 27 februari 1942. De plaats waar de slag plaatsvond en de weg die de drenkelingen vervolgens naar Makassar voerden is met pijlen aangegeven.

Op 28 februari 1942 is het hospitaalschip "Ms. Op ten Noort" door de Japanse marine op de Nederlanders veroverd. Hierna voer dit schip als "Ms. Hikawa Mari -2-" onder Japanse vlag. Om herkenning te voorkomen plaatste de Japanse marine een tweede schoorsteen op het achterdek. Aan het einde van de oorlog is dit schip door de Japanners onder dubieuze omstandigheden tot zinken gebracht.

aan de binnenkant een net waarop planken liggen, en waar zo'n 15 man op plaats kan nemen. Een aantal vloten ligt al in de zee. Veel bemanningsleden zijn in het water terechtgekomen en proberen zwemmend bij de vloten te komen. Haast is geboden, de olie verspreidt zich op het water.

Op het moment dat "Hr. Ms. De Ruyter" door de vijandelijke torpedo wordt geraakt bevindt Jaap zich in het seinstation, ergens onderin het schip. In het pikdonker zoekt hij zich een weg naar boven. Als hij aan dek komt weet hij niet wat hij meemaakt, rondom veel paniek. Rondrennende bemanningsleden die met vloten in de weer zijn, een aantal vloten ligt al in zee. Veel bemanningsleden zijn overboord gesprongen en proberen zwemmend de vloten te bereiken. Bij gebrek aan een zwemvest realiseert Jaap zich dat er in de werksloep nog een aantal zwemvesten zijn. Hij begeeft zich naar het achterdek en ziet de werksloep waarin zich enkele gewonden bevinden. Men heeft getracht de sloep te strijken maar dit is niet gelukt. Hij weet een collega zo ver te krijgen hem te helpen, terwijl de ontploffende lichtspoomunitie voor het nodige vuurwerk rondom zorgt. Met veel moeite lukt het hen de sloep neer te laten, maar voordat ze het weten, is de sloep vol met bemanningsleden, wordt los gemaakt van de trossen en drijft weg. Jaap blijft met zijn maatje achter en moet een andere vluchtweg zoeken.....

Er is nog een vlot boven bij de brug. Met veel moeite kan dit vlot naar het dek en in het water worden gebracht. Met het vlot drijven ze weg. Onderweg worden enkele zwemmende collega's opgepikt. Aanvankelijk worden een aantal vloten aan elkaar en de werksloep verbonden. Door bij elkaar te blijven zullen ze eerder worden opgemerkt door mogelijke redders. Men kan echter niet snel genoeg vooruit komen, de trossen worden na verloop van tijd gekapt

en alleen moeten ze zich een weg zoeken op hun vlot. Ze zien allerlei schepen langsvaren, maar door de hoge golven zien deze het vlot niet. Zonder voedsel en zonder drinken drijven ze ruim 30 uren op zee in de koude nacht en de brandende zon overdag.

Een Japanse landingsmacht met veel schepen voor een landing op Java komt langs. Eén van de laatste Japanse torpedojagers, de "Hatsukaze" merkt hen op, stopt, maar vertrekt vrijwel onmiddellijk. Ruim een half uur later keert deze terug en neemt op de morgen van 29 februari de drenkelingen aan boord. Ze krijgen droge werkkleding, worden gevoed en krijgen een slaapplek.

De behandeling aan boord van de vijand valt alleszins mee. Vervolgens wordt opgestoomd naar Java, waar nog een aantal drenkelingen aan boord wordt genomen. Hierna vertrekt het schip naar de baai van Bamjarmasin op Borneo, waar deze op 2 maart 1942 aankomt.

De slag in de Javazee is verloren! De commandant Karel Doorman en de kapitein-luitenant ter zee Lacomblé zijn achtergebleven en met het schip "Hr. Ms. De Ruyter" ten onder gegaan. In de zeeslag in de Javazee sneuvelden ruim 1100 man aan geallieerde zijde, waaronder ongeveer 900 Nederlanders. De hoge verliezen aan Nederlandse zijde waren vooral te wijten aan de ontploffing van de munitie op het dek, wanneer hun schepen vergingen.

In de nacht van 28 februari op 1 maart 1942 landt het Japanse leger op de kust van West Java bij Merak, in de Bantambaai en bij Eran Wetan. Het KNIL probeerde de vijand tegen te houden maar de Japen waren superieur. Op 5 maart 1942 trekken de Japanse troepen het onverdedigde Batavia binnen. Het is vooral de luchtsteun die de Japen hadden, die het mogelijk maakte snel in te grijpen. Op 8 maart capituleert Nederlands-Indië.

Krijgsgevangene

Op Borneo worden de gevangenen van boord gebracht en moeten hier, opgesloten in een overvolle gevangenis, bijna een week verblijven. Daarna worden ze ondergebracht op het hospitaalschip "Op ten Noort", dat direct na de slag in de Javazee, 40 mijl ten zuiden van het eiland Bawean, door de Jappen is veroverd. Er is onvoldoende eten en drinken aan boord en de zwemvesten worden als hoofdkussens gebruikt.

De "Op ten Noort" komt met ruim duizend overlevenden van de slag op 10 maart 1942 aan in Makassar op Celebes. Na ontschepping moeten de krijgsgevangenen met de bajonet in de rug ca. 5 km op blote voeten lopen naar een voormalige KNIL-kazerne. Hier verblijven ze ruim twee jaar.

De dagelijkse werkzaamheden die de gevangenen moeten verrichten bestaan uit corvee, stenen bikken, schoonmaken, wallen opwerpen of in de haven helpen bij het verladen van schepen. Op allerlei plaatsen worden ze ingezet. Soms moesten ze uren lopen om op een werkplek te komen. Het regiem is streng, om het minste vergrijp krijg je slaag: je wordt hierbij bijvoorbeeld met je armen achter de rug opgehangen en met stokken geslagen. Het eten en drinken is minimaal, je moet om te overleven zelf voor alternatieve oplossingen zorgen.

In het kamp worden ze geconfronteerd met bommen die door geallieerde vliegtuigen worden afgeworpen. Het is voortdurend uitkijken. Door extreem systema-

vooral last van zwerende benen en zenuwpijn en bij een derde keer dat hij dysenterie krijgt, kijkt hij de dood in de ogen. Geneesmiddelen zijn er nauwelijks, dus moet je het maar uitzoeken. Veel jongens gaan er aan onderdoor en sterven een eenzame dood. Een aantal gevangenen tracht het kamp te ontvluchten. Na opsporing worden ze genadeloos geslagen en uiteindelijk onthoofd.

In twee jaar tijd bouwen de gevangenen op een zeer drassige bodem ten zuiden van Makassar een bamboekamp als alternatief voor het infanteriekamp waar ze zijn ondergebracht. Circa 30 gebouwen worden er gebouwd en in 1944 wordt dit kamp in gebruik genomen. Totaal heeft Jaap zo'n 3½ jaar in gevangenschap doorgebracht.

Capitulatie en terugkeer

Na de capitulatie van Japan, eind 1945, krijgen de Japanse militairen de opdracht het kamp te blijven bewaken. Het merendeel van de krijgsgevangenen is ernstig verzwakt. Jaap weegt in die dagen ca. 48 kg en is nauwelijks in staat om te lopen. Kort hierna komen Nederlandse vliegtuigen uit Australië met voedsel en geneesmiddelen.

Na enige weken worden de gevangenen per schip opgepikt en overgebracht naar Australië. Via Sydney komen ze in Melbourne en worden hier tijdelijk ondergebracht in oude hotels. Hier krijgen ze even de tijd om bij te komen van de ontberingen in Nederlands-Indië. Na een aantal weken worden ze in een Amerikaans depot, een soort herstellingsoord, ondergebracht. Hier komen ze weer op krachten en kunnen ze bijkomen van de ontberingen in gevangenschap. Tijdens het verblijf in Australië is slechts éénmaal iemand van de Nederlandse ambassade bij hen geweest, ze kregen toen per persoon een pakje sigaretten.

Na enige maanden krijgen ze bericht van de Nederlandse ambassade dat ze naar Sydney moeten, om vandaar vervoerd te worden naar Nederland. Met "Hr. Ms. Tromp" worden ze gerepatriëerd en komen op 3 mei 1946 in Amsterdam aan. Tijdens een parade, de volgende dag in het Olympisch Stadion, weet Jaap er even uit te breken om zijn vader te ontmoeten, die hij al die jaren niet heeft gezien. Voor deze vermetele daad wordt Jaap gestraft. De volgende dag moet hij met het schip mee naar Rotterdam voor groot onder-

Ingang van de KNIL-kazerne te Makassar op Celebes waar de gevangenen in 1942 werden ondergebracht.

tisch geweld, ondervoeding en lichamelijk letsel breken ziekten uit: malaria, pellagra, diarree, dysenterie en beriberi zijn aan de orde van de dag. Jaap heeft

houd. Naar huis en naar familie gaan is er niet bij. Tijdens de reparatie van het schip moeten ze hulp bieden bij reparaties en worden ze ingezet bij de

bewaking van het schip. Ruim zes weken nadat ze in Nederland zijn teruggekeerd is de tijd aangebroken voor terugkeer naar huis en familiebezoek.

Weer in dienst

Na verloop van enige tijd moet Jaap weer terug naar Den Helder van waaruit de marine opereerde. Zijn eerste taak is werk bij de mijnopruiingsdienst. Kort hierna wordt hij naar Engeland gestuurd voor bijscholing op nieuwe vuurleidingssystemen. Enkele jaren heeft hij hierna nog gevaren op "Hr. Ms. Heemskerk". Ook heeft hij enige tijd in de bewapeningswerkplaats in Den Helder gewerkt waarna hij op de "nieuwe" "Hr. Ms. De Ruyter" wordt geplaatst.

De vrede is teruggekeerd, het Nederlandse leger likt haar wonden en krabbelt met steun van de Amerikanen langzaam op. De militairen hebben wat meer gelegenheid om naar hun heem en familieleden te gaan. In die periode ontmoet Jaap een meisje waar mee hij verder wil gaan. Op 16 november 1949 treedt Jaap in het huwelijk; hij en zijn vrouw krijgen drie kinderen, een zoon en twee dochters.

Er komen steeds nieuwe ontwikkelingen op het gebied van bewapening. HSA (Hengelose Signaal Apparaten) in Hengelo krijgt opdracht voor de ontwikkeling van een nieuw vuurleidingssysteem. Tot 1960 heeft Jaap hier zijn bijdrage geleverd. In 1962 wordt hij bevorderd tot vakofficier.

Bij de installatie van het nieuwe vuurleidingssysteem op de schepen heeft Jaap een controlerende functie. Twee jaar vaart hij hierbij mee op "Hr. Ms. De Zeven Provinciën".

In 1971 verlaat Jaap de Koninklijke Marine. Dit is ook het jaar dat Jaap met zijn gezin in Borne komt wonen. Hij wordt door het Ministerie van Defensie aangesteld tot technisch hoofdamtenaar bij HSA in Hengelo. Hier heeft hij vooral een controlerende functie bij de productie van vuurleidingssystemen. In 1981 gaat hij met pensioen.

En toen

Wat doe je als je na een bewogen leven thuis komt te zitten? In Borne wordt Jaap geconfronteerd met de Oude Kerk. Een kerk met een interessante geschiedenis. Jarenlang fungeerde hij als kerkmeester. Ook het kerkarchief heeft hij met enkele andere gepensioneerden geordend. Al snel wordt hij lid van de heemkundevereniging en neemt actief deel aan allerlei activiteiten: onderzoek naar de kerkgeschiedenis, organiseren van open monumentendagen. Een

aantal artikelen van zijn hand verschijnt in het verenigingsblad *Boorn & Boerschop*.

Elk jaar was er een nieuw programma. Onvermoeibaar kon hij doorgaan. Ook een zorgboerderij in Zenderen kreeg zijn aandacht waarvoor hij zich optimaal heeft ingezet. Totdat dit allemaal niet meer gaat, je gezondheid en je lichamelijke gesteldheid gaan langzaam achteruit. Dan komt er een tijd van afbouwen.

Jaap Hoogenboom vertelt op 20 oktober 2012 en 29 januari 2013, 96 jaar oud, zijn verhaal over de slag in de Javazee.

Noten

Voorgaand artikel is geschreven met behulp van:

- enkele interviews met Jaap Hoogenboom;
- informatie over de slag in de Javazee op Wikipedia (Internet);
- het boek "Hr. Ms. Kruiser De Ruyter" 1933–1942;
- fotobewerking m.m.v. Leo Congert.

200 jaar koninkrijk, feesten in Borne in 1863 en 1913

Anja Tanke en Hans Leuverink

De terugkeer van de Prins van Oranje in november 1813 leidt uiteindelijk op basis van een nieuwe grondwet tot zijn inhuldiging als koning Willem I in Brussel in september 1815. In de komende twee jaar staan daarom een aantal feestelijkheden op het programma om 200 jaar onafhankelijkheid en ons democratisch bestel te vieren. Het daartoe ingestelde Nationaal Comité organiseert en coördineert de viering met een aantal nationale evenementen. U zult er ongetwijfeld nog veel over horen en lezen.

Hans Leuverink en Anja Tanke zijn op zoek gegaan naar verslagen van de feestelijkheden in Borne. Maar eerst even een opfriscursusje geschiedenis en we besluiten met de Bornse invulling van de jubilea in 1863 en 1913.

Het ontstaan van het koninkrijk

Het is een roerige tijd, de periode tussen 1780 en 1813. Tussen 1780 en 1787 keren hervormingsgezinde patriotten zich tegen de gevestigde orde. Aanvankelijk delven zij nog het onderspit maar in de winter van 1794-1795 trekken de Franse revolutionaire legers de bevroren Nederlandse rivieren over. Als gevolg hiervan komt er een einde aan de *Vereenigde Republiek der Nederlanden* die was ontstaan aan het eind van de zeventiende eeuw. Stadhouders Willem V vlucht vanaf het Scheveningse strand naar Engeland.

In 1795 ontstaat de Bataafse Republiek. Naar Frans voorbeeld willen hervormingsgezinden de staat en de samenleving op efficiënte en rechtvaardige wijze

inrichten. In 1798 krijgt Nederland zijn eerste grondwet. Daarin zijn vastgelegd de rechten en plichten van de burger, onafhankelijke en uniforme rechtspraak en de scheiding van kerk en staat. Nederland wordt een gecentraliseerde eenheidsstaat. Na 1799, als in Frankrijk Napoleon de macht heeft gegrepen, wordt de Franse invloed op de Nederlandse politiek steeds groter.

In 1806 domineert Napoleon het Europese vasteland. Het is nog niet gelukt Groot-Brittannië te bedwingen en daarom wil hij een sterk bestuur in Nederland. Napoleon heeft zichzelf inmiddels gekroond als keizer en broer Louis wordt aangesteld als onze eerste koning. In 1806 wordt Nederland dus een constitutionele monarchie. De nieuwe koning Lode-

wijk Napoleon is hier populair maar voldoet niet aan de verwachtingen van zijn broer.

Het koninkrijk zorgt voor onvoldoende soldaten en matrozen en de economische blokkade tegen Groot-Brittannië wordt slecht nageleefd. In de zomer van 1810 is de maat vol. Het koninkrijk wordt ingelijfd bij het keizerrijk en krijgen we te maken met de Franse wijze van administratie voeren en bijbehorend ambtenarenapparaat, dat ook zorgde voor werkgelegenheid. De burgerlijke stand en het kadaster worden ingevoerd, de rechterlijke organisatie wordt verbeterd en de Franse wetboeken worden hier van kracht. Nadelen waren er ook. Ten gevolge van de gevoerde buitenlandpolitiek ontstaat

Aankomst van koning Willem I te Scheveningen op 30 november 1813 van Nicolaas Lodewijk Penning (1764 -1818).

* Borne, 18 Nov. Gisteren was het ook feest te Borne. Het werd 's morgens te 8 uur door een twintig schoten en onmiddellijk daarop door klokkengelui geopend: vlaggenwapper ontbrak er niet. In den voormiddag had er examen in de gemeente- en in de bijzondere school plaats en onthaling der schoolkinderen, waarna deze een feestelijken optogt bielden. Een 40tal houders van paarden uit het dorp lieten ons eene vermakelijke cavalcade aanschouwen. De strijders van 1813 en 1815 werden in een elegant rijtuig afgehaald en gebracht naar het terrein der volksspelen, tot welke laatste de inwoners, geheel onverwachts, de middele en het bestuur verschaft hadden. Des avonds was het nieuw verbouwde gebouwde gemeentehuis geillumineerd, waarin de raad der gemeente, op minzame wijze, de commissiën der beide scholen en de oude verdedigers van land en Oranje ontving en onthaalde, benevens de heeren paardrijders, die zoozeer het feest hadden opgeluisterd. Door het afsteken van vuurwerk op de markt, werd deze heugelijke dag, op eene alleziens gepaste en algemeen verblijdende wijze geëindigd.

Bericht uit Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant van 20 november 1863 over het feest in Borne².

er een hoge werkloosheid en dus armoede. De situatie wordt verergerd door extra belastingen. Kritiek op het regime wordt niet geduld.

In 1812 loopt de veldtocht naar Rusland uit op een grote catastrofe en steeds meer landen verklaren Frankrijk de oorlog. In 1813 volgt de nederlaag in de Volkerenslag bij Leipzig en op 9 november 1813 trekken groepen Kozakken bij Gramsbergen de grens over. Zij zwermen uit over Overijssel, Drenthe, Friesland en Groningen. Franse bestuurders beginnen inmiddels Nederland te verlaten. Op 17 november leest de Oranjegezinde Van Hogendorp een proclamatie voor die begint met de woorden: "Oranje boven, Holland is vrij". Vervolgens spreken verschillende grote steden zich uit voor de terugkomst van de prins. Deze komt op 30 november 1813 in Scheveningen aan land. Maar in welke hoedanigheid zal de prins gezag gaan uitoefenen? Van het stadhouderchap of van een regentenmaatschappij kan geen sprake meer zijn. Uiteindelijk aanvaardt de prins op 2 december 1813 als 'Soeverein Vorst der Verenigde Nederlanden' het oppergezag in de nieuw te vormen staat 'onder waarborging eene wyze constitutie'. In de jaren 1813-1815 wordt de verdere basis gelegd voor het koninkrijk.

Het feest in 1863

In 1863 wordt het 50-jarig bestaan gevierd. Dokter Schoemaker schrijft er over in zijn dagboek:

De herstelling van Nederlands volksbestaan gevierd te Borne op dinsdag den 17. November 1863. Met

een Eere wacht te paard door alle Bornse paarden met Toon en Bram te Kate aan 't hoofd als officier die de stoet begeleide waaronder een eerewagen die Jannes Wenzink en Grades Leuwerink als strijders voor ons Lieve vaderland ophaalden en 2 maal door Borne zijn gereden met een paar hooren blazers voor op en gereden na de weide van Boer Wenzink alwaar de volgende vermaakelikheden werden uitgevoerd:

- * Al de Ruiters om een ring gereden om die te steken of te trekken
- * Mastklimmen al waar sire schinken en meer andere voorwerpen in hangen tot prijs
- * Stroop happen, namelijk een schelling

in een schotel met stroop gelegd en met de mond er uit te haalen, werd eenige malen herhaald

- * Enige meisjes in een zak laten loopen om verscheidene prijze
- * Nog verscheidene prijzen die het hardst loopen kon zoo wel jogens als meisjes.

En na afloop der vermaakelikheden werden Wenzink en Leuwerink na het Gemeentehuis gebracht door de Eere wacht en alle ruiters na eerst Borne rondgereden te hebben werden zij door Burgemeester & wethouders aan het Gemeentehuis ontvangen en op wijn en boterhammen onthaald alwaar door het bestuur de Raadsleden, de Schoolcommissies van beide scholen, de Meesters, den gemeenteontvanger en onze secretarissen werden verwelkomd op een heerlijk glas wijn; als mede Eere wacht en ruiters en de Heeren die de commissie uitmaakten om de vermaakelikheden uit te voeren werden bij den kastelein Meiling op een goed glas wijn getraceerd, waar het niet ontbrak aan allerlei toasten in te stellen. Avons werd ons Gemeentehuis heerlijk verlicht en eenige vuurwerken opgestoken³.

De dokter beschrijft een gezellige feestdag met volksvermaak. Jannes Wenzink en Grades Leuwerink worden extra in het zonnetje gezet. Zij hebben gevochten tegen Napoleon in de slag bij Waterloo en worden als levend bewijs van de Bornse deelname aan de overwinning rondgereden. Grades, geboren in 1788⁴, is een directe voorouder van auteur Hans Leuwerink.

Het feest in 1913

Het 100-jarig jubileum wordt gevierd op vrijdag 19 en zaterdag 20 september. In Borne worden de feestelijkheden groot aangepakt door een feestcomité onder leiding van Jacob Spanjaard. Heel Borne is er druk mee. De straten worden vrolijk versierd met vlaggen, wimpels en lampions. Op karren worden takken en ander groen aangevoerd. Erebogen worden in elkaar gezet en bekleed met groen en aan bontgekleurde palen hangen guirlandes en lampions. Buurten werken samen om de straten mooi te versieren.

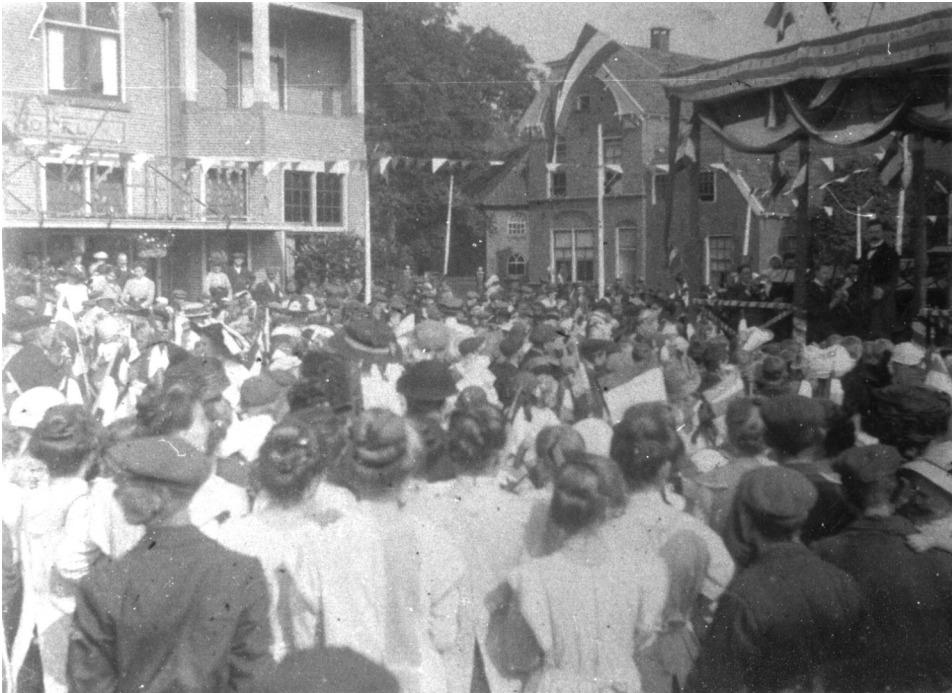
Net buiten het dorp is een feestterrein ingericht met twee toegangspoorten. Op het terrein, gelegen ach-

ter de fabriek van Spanjaard bij de huidige Klippenweg/Grotestraat, staan een feesttent, muziekkoepeel, draaimolen, schiettent, werptent en diverse kraampjes en stalletjes. Borne is in opperbeste stemming en de Bornsche Courant doet uitgebreid verslag van de voorbereiding en van de twee feestdagen.

De feestelijkheden starten op vrijdag om 12.00 uur met een concert op de markt van de Bornsche Harmonie. Circa 200 schoolkinderen voeren als afsluiting van het concert met groot succes de kleppermars uit. Daarna trekken de kinderen onder begeleiding van de harmonie en een erewacht in optocht naar het feestterrein. Van 14.00 uur tot 17.00 uur is er een groot kinderfeest voor alle schoolkinderen uit

In de Koppelsbrink staat een prachtige ereboog: "1813 Neerlands onafhankelijkheid 1913"⁵. Een aantal namen van het toegestroomd publiek is bekend. Geheel links van de ereboog Bernard Oude Meijers, mevrouw Leurink en Albert Hilbrink. Naast hem voor de ereboog: Roos Lievendag en naast haar Annie Lievendag, een onbekend klein meisje met direct daar achter de 14 jarige Trui Dijk (die later de moeder van Hans Leuverink zou worden). Op de achtergrond staan mevrouw Hulshof-Homan, rijksveldwachter Frits Koekoek (rechts in de deur), Herman Gervink, Herman Spekreijse (met snor) en links onder hem Jan Hilbrink (Jan Pijp). De man met het hondje op de arm is Jannes Nijhuis.

Grote drukte op het Dorsetplein. De harmonie speelt en schoolkinderen voeren de kleppermars uit. Rechts de speciaal voor de koninkrijksfeesten geplaatste muziektent. Hierin hebben de Bornsche Harmonie en het organiserend comité een plek.

Foto: collectie gemeentearchief Borne, nr. 03522a.

de gemeente.

Om 19.00 uur begint de optocht. Voorin lopen leden van gymnastiekvereniging D.O.O. met oranje lampions en fakkeldragers. Hier achter de muziek van de Bornsche Harmonie. Borne was toentertijd 's avonds nog niet zo goed uitgerust met straatverlichting zoals wij dat vandaag de dag gewend zijn. Het zal dus een prachtig gezicht zijn geweest, al die dansende lichtjes in het donker. Op sommige plekken langs de route wordt zogenaamd Bengaals vuurwerk afgestoken. Het zorgt voor nog meer kleur in het donker en de brandende lampions aan de palen zorgen voor een lichtslinger langs de huizen. De optocht met nog een concert van de harmonie eindigt op de markt, waar het nog lang heel gezellig blijft.

De zaterdag is een aaneenschakeling van feest en plezier. De wekker hoeft niemand die morgen te zetten want om 7.30 uur begint het beieren vanaf de kerktoeren. Tegelijkertijd wordt de grote dag op verschillende plekken aangekondigd door een feestelijk geklede ruiter met trompet. Een uur later begint de Bornsche Harmonie met het spelen van koralen vanaf de fabriekstoren van Spanjaard, die in de wijde omgeving te horen zijn. Vervolgens vindt om 9.00 uur in diverse kerken de herdenking plaats, waar een groot aantal Bornenaren naar toe gaat, de meesten in hun zondagse goed.

Aansluitend beginnen de festiviteiten op het feestterrein. Het programma start daar om 10.00 uur direct na afloop van de kerkelijke herdenkingen. Wie wil,

kan na het stichtelijk woordje in de kerk direct door naar wereldlijk vermaak. Opnieuw treedt de Bornsche Harmonie op en de kleppermars wordt ook weer tot groot plezier van de aanwezige menigte uitgevoerd.

Na ruim een uur spelen is het concert afgelopen en begint gymnastiekvereniging D.O.O. met haar uitvoering. De oefeningen van de turners worden afgewisseld door vlaggenzwaaien door adspirant meisjesleden.

Tegelijkertijd vindt het ringrijden op fietsen voor jongens tussen 12 en 18 jaar plaats. Bijna alle fietsen zijn feestelijk versierd met vlaggen, groen, gekleurd papier of bloemen. Er doen 34 jongens mee. Veel ringen worden van het opgehangen blok ge-

stoken. Het schijnt dat de jongens van buiten het dorp van te voren flink hebben geoefend en zo een voorsprong hebben op die uit Borne. Maar dat is ze gegund, zo schrijft de Bornsche Courant. Met het ringrijden zijn prijsjes te winnen.

Tijd om tussen de middag thuis rustig te eten is er nauwelijks. Want om 12.30 begint het opstellen voor de grote optocht door Borne met versierde karretjes en wagens in de wei van Schwering. Deze zal om stipt 14.00 uur vertrekken. Kijkers zijn wederom massaal toegestroomd en zijn vol bewondering. Er zijn versierde wagens met thema's als geheelonthouding, het boerenleven, de steenfabriek, schoolers, de jaargetijden, Tirolers en Eskimo's. Helaas breekt er brand uit op deze laatste wagen door gebruik van zeer brandbare materialen om ijs en sneeuw na te bootsen. Het vuurtje, dat de zeven jeugdige Eskimo's stoken om wat visjes te roken, slaat over. Alle jongeren op de wagen hebben brandwonden en eentje raakt ook bewusteloos. Hans Leuwerink heeft een aantal namen van de onfortuinlijke Eskimo's weten te achterhalen⁶: Met zekerheid zijn dat de broers Frans en Bernard Vaalt en de broers Frans en Toon Wegter. Daarnaast worden de namen genoemd van Johan Hassels Mönning, Gerhard Olthuis en van Marinus Verschoor. Van deze laatste drie is niet zeker of zij deel uitmaken van deze groep.

Het ongeluk is een flinke domper op de feestvreugde. Uiteindelijk valt het allemaal mee. Borne haalt opgelucht adem en gaat verder met feestvieren.

Aansluitend aan de optocht begint het ringrijden met de versierde karretjes.

De hele dag is het gezellig druk in het dorp. Heilsoldaten trekken zingend en spelend rond en verschillende draaiorgels spelen muziek.

Op de feestvreugde komen niet alleen Bornearen af, maar ook "honderden en honderden vreemdelingen uit Almelo, Hengelo, Delden en andere Twentse plaatsen", aldus de krant. Wat opvalt is dat zich geen baldadigheden van de opgeschoten jeugd voordoen. Zouden de aanplakbiljetten met de waarschuwingen van de bond van drankbestrijders succes hebben, zo vraagt de krant zich af.

's Avonds verandert het feestterrein in een openlucht bioscoop en worden er meerdere korte films vertoond, waarvan de humoristische het best in de smaak vallen. Aansluitend geven zangvereniging Soli Deo Gloria en de Hengelose muziekvereniging De Eendracht een concert in de muziekkoepeel. Daarna weer films kijken en tot besluit een groots kleurrijk vuurwerk met veel geknal. Dit is het officiële eind van de feestelijkheden en het blijft, net zoals vrijdagavond, nog lang gezellig.

Na afloop van het feest vindt nog een vervelend voorval plaats. Dokter Stomps waarschuwt de politie omdat bij hem twee jongemannen uit Almelo zijn binnengebracht. Ze zijn slachtoffers van een steekpartij die heeft plaatsgevonden in de Woolderweg. De mannen zijn allebei flink toegetakeld, naar het schijnt door mevrouw P., wonende in de Twaalf Apostelen. Volgens de krant is zij een dame van vrij verdacht allooi. De veldwachters Nuijstens en Leijdekkers, bijgestaan door kapper De Vries, hebben de mannen naar Almelo gebracht, terwijl tegen mevrouw P. proces-verbaal is opgemaakt.

Vlak bij Almelo ziet het gezelschap drie mannen lopen, behangen met vlaggen afkomstig van het Bornsche Veld. Veldwachter Nuijstens houdt vervolgens de mannen aan en zij bekennen de vlaggen te hebben gestolen en ook nog een flink aantal appels bij Haarhuis in Zenderen. Ook tegen de drie mannen wordt proces-verbaal opgemaakt. Zo wordt het toch

nog een lange nacht voor Nuijstens en Leijdekkers.

In de muziektent op de markt worden zondagmiddag om 16.15 uur door het feestcomité prijzen uitgereikt voor de winnaars van het ringrijden en de optocht. Jacob Spanjaard houdt eerst een toespraak en gaat daarna over tot de bekendmaking. Winnaar bij de optocht is de wagen "Bloemenhulde aan de H.M. de koningin". De troostprijs gaat naar de onfortuinlijke Eskimo's. Winnaars bij het ringrijden zijn Johan Lindeboom en Jan Ubbink. De Bornsche Harmonie zorgt wederom voor vrolijke noten en de menigte begint spontaan aan een rondedans. Daarna is het feest dan toch echt afgelopen.

De wagen van de Tirolers gefotografeerd tijdens het opstellen van de optocht in de wei van Schwering. De groep wint de gedeelde 5e plaats. Voor de wagen staat schoolmeester C.R. Spoek.

Foto: collectie gemeentearchief Borne, nr. 011566.

Verantwoording:

1. <http://www.200jaarkoninkrijk.nl/>
2. Met dank aan Hans Gloerich te Driebergen.
3. Met dank aan mevr. L. Schoemaker te Hengelo.
4. doopboek RK kerk Borne.
5. foto ter beschikking gesteld door Hans Leuwerink
6. De namen van de Eskimo's zijn achterhaald mede dankzij informatie van de heer G. Vaalt.

De tekst over het feest in 1913 is samengesteld uit Bornsche Couranten van september en oktober 1913.

Vrijwilligersmiddag in de Zwanenhof

Frank Mars

Zaterdagmiddag 28 september was de vrijwilligersmiddag op de Zwanenhof in Azelo. Voor mij een nieuw fenomeen. Ik ben al een paar jaar lid, maar pas sinds kort actief in de activiteitencommissie. Ik heb me nooit gerealiseerd dat de vereniging zoveel vrijwilligers heeft. Als ik het goed heb begrepen van onze voorzitter Frans Nijkamp zo'n 50 man, dat is maar liefst 10% van het ledental! Nu, na de vrijwilligersmiddag, begrijp ik waarom dat zo is. Natuurlijk is er veel werk binnen de vereniging en natuurlijk hebben de meeste leden tijd om actief te zijn (positief bedoeld hoor). Maar een zeer belangrijke reden is, weet ik wel zeker, de gezelligheid en bevologenheid van de mensen. Van Frans wisten we dat al, die is duidelijk genoeg. Maar mensen, wat een leuke groep mensen (ondanks mijn aanwezigheid).

Bertie had ons gevraagd een presentatie te maken voor de activiteitencommissie. Annemarie en ik zouden dat op ons nemen. Ik dus op een middag op de fiets gestapt en naar het Oldhof gepeddeld. Bij Annemarie is het altijd gezellig en Annemarie is journaliste, dus dat zit wel snor. Bertie had ons op het hart gedrukt dat de presentatie ongeveer 10 minuten mocht duren, omdat anders de tijd te kort zou zijn, gezien het aantal werkgroepen. Wij aan het werk. Powerpoint presentatie gemaakt met zes sheets en die samen verdeeld. Helemaal tevreden. Op naar de zaterdag!

De ontvangst met koffie en thee was in de refter. Toen de club compleet was, werden we naar de kapel gedirigeerd. Na een inleiding door Frans nam Bertie de presentatie over om de werkgroepen aan te kondigen. Elke werkgroep zijn eigen verhaal. Acht stuks in totaal. Ik had er nooit bij stil gestaan dat er maar liefst acht waren. Ik maak toch maar even voor u een opsomming: Gemeentelijke Monumenten Commissie, Activiteiten Commissie, Archief en HIP, Boekenbeheer, Boorn & Boerschop, Expositie en Educatie, PR en communicatie en Open Monumentendag.

Weldra bleek de 10 minuten die Bertie ons gegeven had alleen voor ons te gelden. Of de andere groepen hadden een horloge van elastiek, kan ook zijn. Onze presentatie was met 10 minuten klaar. De andere groepen hadden royaal meer dan die limiet nodig en de middag liep behoorlijk uit. Even zonder gekheid, hier blijkt de bevologenheid van de mensen wel uit. Boeiende verhalen over de werkgroepen met een duidelijke uitleg; ik heb me geen moment verveeld. Het heeft ook mijn ogen (verder) geopend voor de functie van de vereniging en de werkzaamheden die er verricht worden.

Mevrouw Mijdam, directrice en mede-eigenaar, kwam iets vertellen over de Zwanenhof, vroeger een retraitsentrum van de Redemptoristen. Gebouwd op de

rand van een vruchtbaar gebied tegen de heide aan en een grote tuin er om heen om rust en bezinning te vinden. Nu een trainingscentrum, zorghotel en nog steeds een bezinningsoord. Met een (bijna) gerestaureerde tuin die echt de moeite waard is. Vrij toegankelijk en zeer zeker aanbevolen om op een vrije zondagmiddag eens te bezoeken en tot rust te komen. Een uitgaanstip dus.

Na deze presentatie gingen we terug naar de refter voor een drankje en een hapje. Prima verzorgd en erg lekker. Tevens bestond de mogelijkheid om de tuin te bekijken.

Even terug naar het begin. Ik vertelde u van de bevologenheid en de gezelligheid van de mensen in de werkgroepen. Ik ervoer de passie en het warme gevoel voor 'de oale grond', maar ook de benaderbaarheid van de mensen. Geen hiërarchie, geen dikdoenerij. Vanzelfsprekend doe je je werk, 't is leuk!

Op het dankwoord van Frans voor de inzet van de vrijwilligers past dan ook maar een antwoord:

Geern doan, tot tookn joar. Heenig an!

Foto: Bart Hogeweg

Gezellig samenzijn in de refter.

Mien mirreweenterhoorn

Johan Kwast

'k Heb altied al idee 'ehad um op 't mirreweenterhoorn te können bloazen. Noe kö'j dee dinge bij de VVV's wal kopen, mear dat soort möt ik nich. 't Lik wat, mear duurgoans is 't nich völ soeps en zeker nich a'j der ok nog op bloazen wilt. Dus mooi loaten liggen dee dinge. Nee, 'k wil der zölf een maken en dan zal 't nen biezeunderen wörden ok. 'k Bin 'n stuk of wat joaren modelmaker 'e-wes, dus de handighied en 't gereedschap he'k der wal vuur. Dat möt lukken.

In een van de weentermoanden (as 'n greui van 't hooft stil steet), ik noar nen wal op "de Bothös", doar bij 't Welveeld in Zenderen. 'n Mooi krom bearken-beumke oet nen wal möt et lien. De haandzage der in en noa verloop van tied, ik met 't stämke op 't hoes an. Vuureers 't stukke met bas en al, 'n zetjen weendvrije en oet de zun loaten andreugen. Mear noe zal 't maken dan toch 'n moal geburen. Eers 'n roewen boetenvoorn der anmaken en dan in 't langs der twee helften van zagen. Noe, met 'n kruushoort, ne waanddikte van 8 mm, aftekenen en mallen maken um, zo weg en wier, 'n binnenvoarm an de juuste moat te hoolen. 'k Bin noe an 't grootste karwei, et

Der zit 'n heel mooi doonker geluud in mienen hoorn.

oethollen, toekömmen. Dat met nen keer- of vermet-guts, de helften holmaken, möt zo rap meugelijk geburen. De loch kan der noe van de boeten –en de binnenkaante grip op krieggen.

A'j der 'n zetjen nich met an 't weark bint, komt der rap slangenklemmen an te pas, um 't vervoarmen van de lösse delen wat in de haand te hoolen. 'n Paar uur sloopen en dan der wier fris tegenan. Dee holle helften mök van de binnenkaante zo glad meugelijk schoeren want temet kan 'k der nich meer bije kommen. Vochtig bearkenhooft wil streupen (vezelen), dus good glad krieggen doert nog wal efen. Zo, met watervasten hooftliem, noe de twee helften, oonder druk van slangenklemmen, precies wier tot een roond geheel op mekaa liemen. 't Wördt dus, um zo te zeggen, "nen dreugen hoorn".

'n Braand is der of en noe kan ik röstig de boetenkaante ofwearken. 't Gat waar de happe ('t moondstuk) in keump, möt ik ok nog boren en dan kan ik 't hoorn vuurlopig votleggen. Dee happe van vleerhooft, eargens oet Oazel, vuurzichtig oetboren tot 'n gat van 11 mm. 't Stukke hooft anschuunen en dan 'n anzet vuur de lippen oetpreberen. As -e "good lig", goa ik 't moondstuk wieder pasmaken in 't hoorn. Ne goo happe is 't belangriekste deel vuur 't bloazen. 't Möt wat 'n klaank angeet, ansloeten bije de klaankluur van 't hoorn. Nen zuuveren oawergaank in't bloazen van de natuurtonen, doar möt 't op an; dat luustert nauw. Vuur 'n sier, komt der zes wikkelingen van gespleten wilgentwieg (oet de oeterwaarden bije Olst) der um hen en 't hoorn is bloaskloar. Mien mirreweenterhoorn: 1.5 meter laank met nen kelk (monding) van roond 13 cm. Precies 24 uur he 'k der oawer 'e doan um 't zo wied te krieggen.

Noe zeen da'j der geluud oet kriegt, Johan. 'k Heb rech gin idee van bloazen, dus dat wördt: "lowloene". Niks gin geluud, alleen nen kop as veur. Ik pers der wat of, bloas mij hoast op. 'k Begin an mij zölf te twiefelen. Zollen de keender der mij ok nen dook in hebben 'e stopt? Nee, 't prebleem lig wal an mij. Noa 'n poar daage niets oetpreberen, heur ik inees "poeh". Mooi, d'r zit toch geluud in. En dan is 't ne kwestie van der achterkommen hoo a'j met de lippen good grip op de happe kriegt. Oe ontspannen, deep oam halen en röstig bliewen. Leag beginnen, 't knie-

Tusken elken sierbaand, 'n koeplet van oons Twentse volksleed.

pen heanig opbowwen noar hogere tonen, dan wier ontspannen umdaal; en zo verdan. Doarbij möj oezölf good in de haand hebben. A'j oe zenuwachtig of drok maakt, meu bint of as 'n boek te völle égetten hef, dan köj good bloazen wal vergetten. Der zit 'n heel mooi doonker geluud in mienen hoorn. Ne leage stemming, meer 'n tuba idee.

En noe 't biezeundere. Op 't wiedste gedeelte zal 't familiewapen kommen: drie gekroonde hearingen. En . . . tusken elken sierbaand, 'n koeplet van oons Twentse volksleed (en dat in 't Twents vanzölf). 't Hef der veer, dat bint dus heel wat letters. Eers oetmetten en oettekenen op papier. Dan oawernemmen op 't hoorn en dan inbraanden. 'n Heel secuur en laankwielig weark. Der zit aamperan schot in. As leste krig 't hoorn de loage blaanken lak; aans kroept mij, noa verloop van tied, de hooltwöarme der in.

26 uur wieder: "KLOAR!!" Alns met alns bint der 50 uur an verspiekerd; mear noe he'k ok wat. 'n Mooi mirreweenterhoorn, ennig in zien soort. En dat wil ik ok geern zo hoolen. 't Hoorn haank nich alleen an de muur. Vief wekke van 't joar kan 'k met de möa van de *Boornse mirreweenterhoorn bloazers*, mij ok

loaten heuren. Vanzölf volgens de ongeschreewen regels: "bloazen, nooit te gliek en allenig in 'n Adventstied. Noa 6 januari geet 't hoorn wier an de muur. Traditie mö 'j gin geweld an doon, is nich zo? En . . a'j Twente oet wilt dreagen, dan möj 't good doon.

Op verzeuk van miene vrow Ali, mos ik destieds ok 'n hoorn maken vuur oonzen hoedokter Willem Vriesendorp. Dat he'k -'edoan, in ne kleanere, wat seempelere oetvoering. Ne toopasselijke sprök der in, dat wal. "Better één keer lachen, as dreemoal medisien innemmen", 't haank in ziene sprekkamer. Hee geet der greuts op.

Too ik, joaren 'eleden, 65 joar wörden, hebt de keender mij met 'n smoesje noar Zwolle weten te krieggen. Zo te zeggen, op verzeuk van Radio Oost. Zol ik vuur de VVV doar als premotie bloazen vanof de "Pepperbus". Och, dat wol ik wal en ik gun der met beare beene in. 't Hele maark he'k der met op de beene kregen en ne kluurenfoto op de vuurpagina van de Zwolsche kraant. En . . . der zat nog meer aan vaste. Mear dat is 'n verhaal op zich.

Kort is het heden,
Voorbij het verleden,
De toekomst in raadselen gehuld.....
Besteed dan het heden,
Berust in 't verleden,
De toekomst wacht al met geduld!

Gedicht van Gé Nijkamp.

Wonen en werken op de Meijershof in de 18e eeuw

G.A.B. Nijhuis

Is er geen ander onderwerp waarover je een artikel kunt schrijven? Zijn er lezers die een verhaal over een schuur welke tot woonhuis wordt veranderd, belangrijk vinden? Wordt dat anders als deze behuizing op een belangrijk erf bij Borne heeft gestaan? Kan zo'n verhaal iets over de geschiedenis van zo'n erf en eventuele toenmalige bewoners vertellen? Over het algemeen gaan genealogen op zoek naar de namen van hun voorouders. Velen weten niet dat naast de plaats waar ze woonden, hun geboortedatum, huwelijksdatum en sterfdatum, ook nog veel meer gegevens te verzamelen zijn.

Als je als regelmatig bezoeker van archieven oude documenten leest, bestudeert en de gegevens verzamelt, dan kom je -over boerderijen gesproken- veelal dezelfde soort gegevens tegen. De meeste gaan o.a. over het eigendom/bezit, over koop en verkoop, over het niet kunnen betalen van de pacht, over reparatie van het huis en de bijgebouwen en over de bewoners. Verder over geschillen over de bovenstaande onderwerpen, welke uitgebreid kunnen worden als het over personen gaat. Personen die iets hebben gezegd, gedreigd, zich bezittingen van anderen hebben eigen gemaakt en/of mensen bij ruzies hebben verwond. Wat mij het meeste interesseert, is te weten te komen waar en hoe, onder welke omstandigheden mijn/onze voorouders hebben geleefd. Mijn voorouders zijn niet van dit erf afkomstig. Mijn "roots" liggen in Hengevelde/Bentelo.

Soorten bebouwingen op een erf

Ongeveer 90% van de inwoners (in Twente) woonden drie eeuwen geleden op het platteland. Al deze mensen moesten leven van de voedselopbrengsten van de grond van het boerenerf waarop ze woonden. Dat dit vaak sterk tegenviel, blijkt uit vele meldingen van misoogsten, oorlogen en diefstal. Om in leven te blijven moest (los)werk worden verricht (per dag verhuren) of een ambachtelijk beroep worden uitgeoefend. Nagenoeg elk gebouw kon dienen voor huisvesting en beroepsuitoefening van vele beroepen. Bijna alle woonruimte stond te boek als "huis", ook al was het soms nog zo schamel, had het eigenlijk een andere functie. De gebouwen en bouwwerken van allerlei aard werden bewoond door gezinnen en ongetrouwde mensen, die de verderop en omliggende grond bewerkten om voedsel te verkrijgen. Velen bleven dan ook zoveel mogelijk op of in de nabijheid van het ouderlijk erf wonen. Omdat er veel hout naar Holland ging, vertoonden bouwsels veel gebreken. Naast gebrek aan voldoende voedsel waren dus ook de woonomstandigheden erg slecht.

Grote concentraties mensen op één erf werden veroorzaakt door de grote bevolkingsexplosie in de tweede helft van de 18e eeuw. Op een redelijk groot erf kon men aantreffen: het erfhuis, een lijftucht op afstand, een bakhuis (tevens bierbrouwhuis), schuren en schoppen. De Meijershof¹ had ook nog een spijker,

een opslagplaats van graan, zijnde de pacht van de onderhorige erven van de vroegere bisschoppelijke Hof Borne.

Het gezin van de hofmeijer

Op de Meijershof woonde het gezin van Herman Helmig. Hij is in 1730 gehuwd met Anna Theders. Bij de volkstelling van 1748 staan zijn dan nog in leven zijnde kinderen vermeld: Gesina ouder dan 10 jaar, Anna, Griete en Helena waren nog geen 10 jaren oud. De kinderen Berent, Jan en Geertruyd, allen boven de 10 jaar, vertoefden in 1748 "buitenlands" (=buiten Overijssel). Ook woonden een redelijk aantal knechten en meiden op het erf. Tussen 1730 en 1748 zijn uit dit echtpaar 12 kinderen geboren², waarvan er dus veel op jonge leeftijd gestorven moeten zijn. Dochter Gesina trouwde met Bernardus ten Mars. Geertruyd trouwde niet en zal de klopp gewest kunnen zijn. In 1762 zegt Herman vier dochters te hebben. Berent en Jan zijn beide mogelijk vóór juni 1766 al overleden. Griete huwde Jacobus Holling op Eenhaus in Bramsche.

Anna Walburgis (geb. 1739) trouwt op 28 juni 1766 met Georgius Lucas Eenhuis en blijft als erfdochter op het erf wonen. Antonie Lucas Eenhuis, zoon van Anna en Georgius, koopt op 28 augustus 1829 de rechten van het Domein op de Meijershof, bestaande uit drie huizen, een schuur, een schoppe, een (bier)brouwerij, land, bomen en het recht (van plaggenmaaieren, turf, hout en veedrift) in de marke, alsook het erf Broekhuis in Bornerbroek, bestaande uit een huis, een wondershuis, een schuur en land³.

De gebouwen op de Meijershof

Laten we bijvoorbeeld uitgaan van de situatie rond 1750 op de Meijershof. Een beetje fantaserend kun je een beeld oproepen. Wat zien we als we in die tijd, uiteraard lopend of met paard en kar, de Meijershof naderen? Waarschijnlijk allereerst de bewoners, bij vele "Boornsen" bekend. De boerin en een dienstmeid zijn in de moestuin voor het huis aan het werk. De 'grote' knecht komt met een volbeladen wagen met gestoken heideplaggen thuis. De 'kleine' knecht is een pas omgeploegd stuk bouwland aan het eggen. Een nog zeer jong ventje loopt op afstand op de gemeenschappelijke markegrond varkens te hoeden. Verder

Zijwand van een schaapskooi in Hezingen. Van onder naar boven: vakwerk met baksteen op veldkeienvoet, vakwerk met leemvulling en strovlechtwerk.

Bron: Boerderijen in Twente, geschreven door H. Hagens. Uitgeverij Matrijs, Utrecht.

zijn werktuigen, karren en wagens, opslagplaatsen, dieren en beplanting te zien, in de vorm van veel (eiken)bomen, jong en oud. De hofmeijer zelf heeft bezoek, hij staat bij een schuuringang te praten met een aantal boeren uit Zenderen en Bornerbroek.

Ook de gebouwen vallen op: het erfhuis, de schuren en de schoppen en het lijftuchthuis. Bijna al deze gebouwen zien er indertijd uit: vakwerkmuren met het okerkleurige "wand" gevuld met vlechtwerk van buigzame takken tussen vertikaal geplaatste staken volgesmeerd met een mengsel van klei, (verschraling door zand toe te voegen), mest, stukjes hooi en/of stro en haren, als vulling voor de muren toe te passen. Mogelijk dat de onderste vakken van een gebouw als de spijker, al waren voorzien van baksteen. Was dit het geval, dan rusten deze muren soms op een fundering van Bentheimer zandsteen, maar ook zo op de grond (=kleine veldkeien). Gebouwen waarin goederen gedroogd moesten worden, hout- en turfschuren, hadden andere "muren" (planken en sleten (=ronde stammetjes)). Onbekend of er op het dak al gedeeltelijk pannen zaten, de meeste boerderijen hadden "dak op 't hoes" (=stro).

De spijker (van spicarium: spica=graan), die meestal vóór het huis stond, had in 1734 al baksteen in de muren. Spijkers hadden al zeer vroeg bakstenen muren; zij gaven enige bescherming

ten tijde van oorlog en waren opslagplaatsen van granen. Ze moesten, dicht bij het erfhuis staande, dus tegen een stootje kunnen. Of deze spijkers allemaal een watertje (gracht) als bescherming hebben gehad is onbekend. De spijker op de Meijershof was wel omgeven door een grachtje. Het grootste gebouw was het erfhuis, waarin naast alle mensen ook (een deel van) het vee een plek vond.

Hoe zagen deze gebouwen eruit?⁴ De stevigheid werd al eeuwen gevormd door het "vierkante werk", van dik eikenhout. Dit was samengesteld uit staanders en leggers (stijlen en ankerbalken), met overig hout verstevigd tot een hechte constructie. Van buiten zagen ze er bijna allemaal gelijk uit en waren bijna allemaal identiek gebouwd. Op grote veldkeien stonden de houten stijlen/standers. Op de plaats waar, zowel binnen- als buitengrondhout moest komen te liggen, werden veelal veldkeien in diverse groottes gebruikt. Toen gedurende de 18e

en 19e eeuw de boerderijen in plaats van buitengrondhout de Bentheimer steen als fundering werd gebruikt, waren veel veldkeien overbodig geworden. N.b. de fundering zat aan de omtrek van de boerderij. Naast het gebruik van grote veldkeien als constructie, werd voornamelijk hout, stro en heide (topgevel) als bekleding toegepast. Zag je een fundering van Bentheimer zandsteen, dan zag je ook vaak baksteen toegepast. De Bentheimer steen verving het aan sterke rotting onderhevige hout dat maximaal zo'n 25 jaar meeding. De toepassing van deze steensoort leidde tot veel vraag o.a. ook voor schuren, lijftuchten en bakhuizen. Baksteen kon namelijk direct houvast vinden op de zandstenen fundering. Meestal waren dan de onderste vakken "versteend".

Spijker in Oldenzaal.

Bron: Boerderijen in Twente, geschreven door H. Hagens. Uitgeverij Matrijs, Utrecht.

Het erfhuis

Meer bouwkundige gegevens die ons zicht geven op hoe het erfhuis er uit zag worden vermeld in de houttoewijzingen tussen 1751-1782. Op zoek naar toewijzing van hout voor reparatie van bouwsels op de Meijershof, bleek geregeld hout toegewezen te zijn. In de 18e eeuw zijn er diverse summiere aantekeningen door de overheid gemaakt van leveranties van hout, die ons enig zicht geven in geleverde materialen. Aan de hand hiervan zag je als het ware voor je, hoe de indeling van het innerlijke van het gebouw er uit zag.

Het huis was zeker in die jaren nog een "los hoes". Het Statenarchief⁵ geeft over de periode 1751 tot 1782 houtaanwijzingen door

de houtvester tot reparaties van de erven. Voor de hofmeijer van Borne zijn dit:

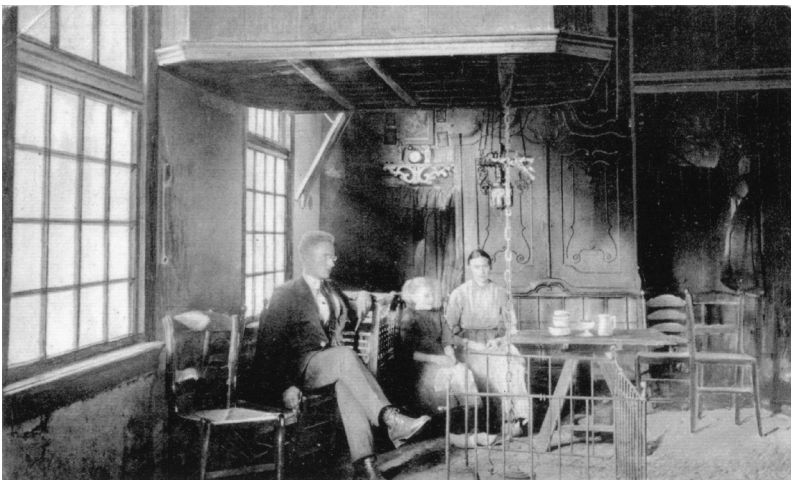
- 1751 *beuken planken bij de schoorstenen en eyken binnengrondhout*
 1753 *3 eykenstammen die bijna heel soor sien om den hof te vreedden (=omheinen) en de gepote telgen voor het vee te bewaren (=beschermen).*
 1755 *40 voet planken mits hij wel weder pote (=12 mtr lengte met een bepaalde breedte).*
 1759 *binnengrondhout (=in het huis) en een oude beuke boven de telgen staande (=vanaf het huis gezien, achter de telgenkamp).*
 1763 *grondhout voor de stallen en onder de schoppe*
 1769 *hout tot kleine reparaties*
 1771 *tot platen (=horizontale balken over de gehele lengte van het bouwsel, op de koppen van de*

kelder er onder) zat dus al jaren in de boerderij. Niet veel Twentse erven hadden in de 18e eeuw een kelder met opkamer. Deze opsomming bevat geen hout dat gebruikt zou kunnen zijn voor een bouwwerk.

De lijftucht

De lijftucht was een klein boerderijtje, waarop de hoofdbewoner ging wonen als hij het erf overdeed aan zijn zoon/dochter. Hij had dan nog het recht op het 1/9 gedeelte van de opbrengst van het hoofderf, voor "leeftocht" (voedsel), voor zijn "lijfsbehoud".

Rond 1550 mocht op de erfgrond maar één lijftucht staan. Eerst de marken, later de overheid hielden zo de vinger aan de pols om te zorgen dat zij de bevolking aan voldoende voedsel kon helpen. Een lijftucht werd vaak, als de bewoners (de vroegere erfverlaters) waren overleden verhuurd, maar kon ook voor woning van een klopp dienen. Een andere huisvestingsmogelijkheid was de bovenkamer. Deze verschenen voornamelijk in de tweede helft in de 18e eeuw en zal zeker te maken hebben gehad met de behoefte aan woonruimte vanwege de bevolkingsexplosie in de 18e eeuw.

In de 18e eeuw was het erfhuis op boerenerven een "los hoes". Op deze foto is het woongedeelte van het "los hoes" van Erve Zeilker in Zenderen afgebeeld.

Bron: Gemeentearchief Borne. Fotocollectie nr. 011191.

- stijlen (staanders) waarop de sporen van het dak staan en de oplagen van de afkubbing worden vastgespijkerd) op de schure, grondhout voor de peerdestallen en reparatie aan de gevel van het huis.
- 1772 *tot nodige reparatie en vertimmering van de schoppe van 5 gebond, moettende de oude ge-examineerd worden wat er nog bekwaam van is, alsmede het hout tot een breed vonder (=loopbrug met aan één zijde een leuning) of smal bruggetje na den hof (=de geheel door een redelijk breed water omgeven tuin (groente en bloemen)).*
 1775 *een (nieuwe planken) gevel voor het huis en waskamer (was dat een uitbouw?) en grondhout voor de stallen.*
 1781 *grondhout tot de paarden- en beestestallen, tot somers (=dragende balken) onder d'opkamer (vloer) met de nodige planken, de reparatie aan de waskamer en ribben onder de (houten) vloer van de kookkamer".* Zo heeft de hofmeijer in 1781 hout gekregen om een nieuwe vloer in de opkamer te laten timmeren. Zo'n vertrek (met

In Bornebroek bezat de hofmeijer, als privébezit, ook het erf Broekhuis (in elk geval al in de 16e eeuw). De hofmeijer had ter bewoning dus de keus uit de lijftucht op zijn erf of het erf Broekhuis. Viel de keuze op het Broekhuis, dan was op het erf de lijftucht te verhuuren.

Over het aantal gebouwen waarin normaaliter gewoond werd, dat op een gewaard erf (=met diverse rechten in de marke), dus ook op de Hof van Borne mocht staan, zijn al verordeningen te vinden in 1554. Het markenboek van Albergen zegt in dat jaar dat op een gewaard erf naast het "eygenlyke huys" alleen nog het lijftuchthuis voor de ouders mag staan. Ditzelfde gegeven wordt ook aangetroffen bij de Driechichtige marke (=Mander, Vasse en Hesinde) (1571), de marke Loncker (1657), de marken Woolde, Oele en Driene (1670) en de Lutte (1721). Het bewonen van een lijftuchthuis, anders dan door de ouders, was dus tegen het markerecht. Het Marktenboek van Woolde, Oele en Driene verwoordde dit als volgt "dat op een volgewaard Erve niet meer als een huys en Lijftocht sall mogen sijn en geen ander wohnen als op het Erve gebooren off aen een geboorlinck getrouwt"⁶. Op 26 september 1696 had de toenmalige regering van Overijssel (Ridderschap en Steden) besloten een commissie tot wering van lijftuchthuizen in te stellen: "De Heer Drost van Twente en Heer van Coevorden tot Hengelo worden versogt en geauthoriseert een project te formeren, in welke voegen de lijftuchten in Twente (t) best geweest soudén kunnen worden"⁷.

Klopjes en klopjesbehuizingen

Klopjes, ongehuwde vrouwen, soms nog meisjes, maar ook -vaak op leeftijd- en weduwen, woonden veelal in een aparte behuizing op geringe afstand op het erf, omdat ze familie waren. Veel bewoners van Twentse erven hadden een klop op het erf wonen. Tijdens de reformatie, tussen 1600 en 1650, zijn de kerkelijke bezittingen door inbeslagname aan de Staten van Overijssel gekomen en werden tot domeingood verklaard. Vanaf die tijd was alleen de openlijke uitoefening van "de ware christelijke religie" (de gereformeerde godsdienst) toegestaan. Dat er toch ondanks het verbod van uitoefening van de godsdienst aan andere gezindten, de hofmeijer toch vergunning

De zogenoemde "Kloppenkamer" op de Meijershof.

Bron: Boerderijen in Twente, geschreven door H. Hagens. Uitgeverij Matrij's, Utrecht.

kreeg om voor één van zijn dochters, een klop, een schuur tot woonhuis te verbouwen, zegt iets van de tolerantie. Zij was meestal familie en maakte zich verdienstelijk om de RK godsdienst "in leven" te houden. Om zelfstandig (op het erf) te kunnen wonen moest er plaats zijn c.q. worden gemaakt. Dit kon zijn in de bovenkamer of in een apart gebouw op het erf. Het betreft dan meestal een tante/zus en later (in dit geval) dochter van de hofmeijer. Niet vermeld staat of deze klop ten eerste uit eigen wil of ten tweede ongehuwd bleef omdat er geen huwelijkskandidaat te vinden was, ten derde om een andere reden (lichamelijk/geestelijk gebrek) of ten vierde de ouders het best vonden; dan hoefde er geen bruidschat te worden meegegeven. Voor een "tootast" op de boerderij van haar ouders kreeg ze steun en wanneer nodig opvang door haar familie. De hofmeijer op de Hof Borne heeft, om familie in dit geval een kind, op het eigen erf te kunnen laten wonen, te maken gehad met voorschriften.

Van schuur tot kloppenhuus

In 1734 ontving de hofmeijer toestemming om twee

bouwsels tot kloppenhuus te kunnen verbouwen. Hij kreeg Bentheimer zandsteen voor de fundering en hout.

De hofmeijer diende in 1762 opnieuw een verzoekschrift in om bouwmaterialen ten behoeve van een kloppenhuus, terwijl hij wist dat hij nul op zijn rekest zou kunnen krijgen, omdat normaliter alleen voor het erfhuus hout tot reparatie werd verstrekt/aangewezen/vergoed⁸. Eigenlijk kon de hofmeijer geen beroep doen op materiële hulp. Dit echter kreeg de hofmeijer omdat hij een gehoorzame, goed oppassende meijer was en zo bij de overheid wel een potje kon breken. Ik neem aan dat de bouwmaterialen bestemd zijn voor een

ander gebouw dan dat in 1734 gerepareerde. Door houtschaarste, ontstaan door de verkoop van veel hout door Ridderschap en Steden, gebruikt voor stedenbouw in Holland en schepen voor de VOC en WIC, slonk ook de houtvoorraad in Twente. Hierdoor was er niet voldoende hout beschikbaar voor het onderhoud (vervanging) van gebouwen op Twentse erven. Verzocht een boer om hout, dan werd in de maand november door de houtvester rapport opgemaakt en na ruggespraak met de Staten, meestal via de landrentmeester besloten "om het nodige hout" vaak staande op een ander dan het eigen erf, toe te wijzen. Deze bomen moesten dan vóór 1 mei van het volgende jaar zijn gekapt. Vond dit niet vóór 1 mei plaats, dan verviel de kapvergunning en dus ook het recht op dat hout. Voor hout tot reparatie van "schoppen, schuren, bakhuysen en lijftuchten" was de boer dus normaliter zelf verantwoordelijk en moest dit zelf kopen en betalen. Het

noodzakelijke onderhoud werd dan ook vaak uitgesteld en/of gebeurde zeer provisorisch. Na 1761 kreeg de erfbewoner benodigd hout voor de andere bouwsels dan zijn woonhuis (omdat de materiële toestand van de gebouwen erg slecht was?), afhankelijk van de "welstand", geheel of gedeeltelijk vergoed. Meermalen kwam het voor dat "soor hout" (=dor en dood) werd aangewezen bijvoorbeeld tot sporen voor het dak (omdat deze toch maar weinig te lijden hadden?).

Het verzoek van de hofmeijer:

"Myn heeren Hoch Edel geborne Heeren, mijn heeren ordinaris Gediputeren uyt de staten van de profinsi van overrissel. "De hofmeijer tot borne komt met aller onderdanigheit voor te dragen hoe dat hij eine oude verfalende schuere heft ertittes (eertijds) gebruiet heft tot het gebruek van het sogenamde lieftuges garef hues, dewelcke in gene denckelick yaren getimmert is en nu reets verfallen, en versoeke seher onderdaniglick dat mijn heeren so guet gellife te wesen en mij so vele hout door de holtfester lattet an te wiesen groet fier gebunt lanck 36 foet en de balkies van 18 foet om

daar eine kleine woeninge van te maeken, omdat ick hebbe fier dogters war fan de ene is gestelick en ser hope van de ander ock in ene son stat te komen om die de tit hares levenslang moegen in woenen, en als dan weder tot het garfhues mag gebruicket worden, en fersoeke der halfen seher onderdanigheit om mij het selve moegen tuestan, en fersucke derhalfen nochmals hier bey geliefen te permitteren so vele grafestene rontom 118 foet am plats van gronthouyt de welcke an mijne pagt mag worden gefallidert, omdat ick ene soene groette pagt moet yarlickes betalen somma van 300 gulden, ter wiele ick niet anders wet als Yarlickes wel poetet en plantet nae min duncken. actom als boefen 1762 den 16 januarius w.g. H Helmig Hofmeyyer

Kort samengevat: Onderdanig vraagt de hofmeijer hout ter reparatie van een oude vervallen schuur die in gebruik is geweest als graanopslag en/of als schuur van het lijftuchthuis. Hij vraagt, door de houtvester aan te wijzen, hout voor vier gebond (=vijf gebinten) voor een gebouw van 36 voet (=10,8 mtr) lengte. De ankerbalken, die de breedte van het gebouw uitmaken, 18 voet lang (=5,4 mtr). N.b. het wil niet zeggen dat de klopjeswoning ook die grootte kreeg. Afwijkingen in grootte kwamen vaak voor, naderhand werd daar geen notitie van gemaakt. Hij wil van het hout een kleine woning maken, bestemd voor één van zijn vier dochters, welke een klop is. Hij spreekt de hoop uit dat nog een van zijn dochters klop wordt. Als de klop overlijdt, kan dit gebouw als lijftucht- of garfhuis weer dienst doen. In de bisschoppelijke tijd, toen de bisschop van Utrecht ook nog wereldlijk heer was, inde de hofmeijer de garfpacht voor de landheer (bisschop), wat later door de landrentmeester plaatsvond. Vandaar dat het onderhoud van het garfhuis voor de eigenaar, eerst de bisschop en later Ridderschap en Steden is. Verder vraagt hij Bentheimer funderingsstenen met een omtrek van 118 voet (=35,4 mtr) in plaats van het grondhout, welke kosten hij graag van de pacht afgetrokken wil zien. Hij betaalt de hoogste

pacht van alle Twentse domeinerven en hij poot véél (meer dan verplicht is) telgen.

De brief werd verzonden naar H.J. Bos, verwalter Landrentmeester van Twente, die de Gedep. Staten vóór 18 februari 1762 moet berichten of reparatie en verbouw noodzakelijk was. Het antwoord van Bos: "Is eigenlijk tegen de regels, maar omdat de hofmeijer goed poot (telgen, jonge eiken), een liefhebber van hout is, zijn huis goed onderhoudt, de hoogste pacht van alle hoven of Meyers in Twente geeft", accoord. Maar hij moet het op het erf staande te kappen hout vervangen door jonge telgen. Het huisje blijft eigendom van de provincie, ook na de dood van de kinderen. Het gebouw moet dan weer als schuur worden gebruikt.

Kaarten

Laten we nu maar eens kijken welke gebouwen we kunnen terugvinden op oude kaarten. Op de Domeinkaart uit 1778 is in een ander handschrift en inkt o.a. "1828" toegevoegd. De kaart is afgedrukt op de volgende pagina. De gebouwen in wit, het water in blauw, de wegen in geelbruin, landbouwgrond in grijs (in stroken) en weiland in groen, waar boompjes getekend staan, betreft het bos/hakhout. Eén "voorwerp", de put, staat bijna nooit op de kaarten getekend. Deze moeten we zoeken in het domein van de vrouw: vóór het huis en niet ver verwijderd van het brouwhuis, dat ook vaak als bakhuis werd gebruikt. De hof zal ongetwijfeld een put, mogelijk meerdere van Bentheimer zandsteen hebben gehad.

Wat me het eerst opviel bij het bekijken van de kaart van 1778 is dat veel stukken grond met een water (sloot) omgeven zijn. Dit kan alleen bij erven die op een relatief laag grondgebied stonden en waar de grondwaterstand hoog is. Hoger gelegen erven moesten andere omheiningen maken bijvoorbeeld van staketsels en dichtbegroeide singels. Dit alles om niet welkom volk, maar voornamelijk wild en vee te beletten zich te goed te doen aan het gewas.

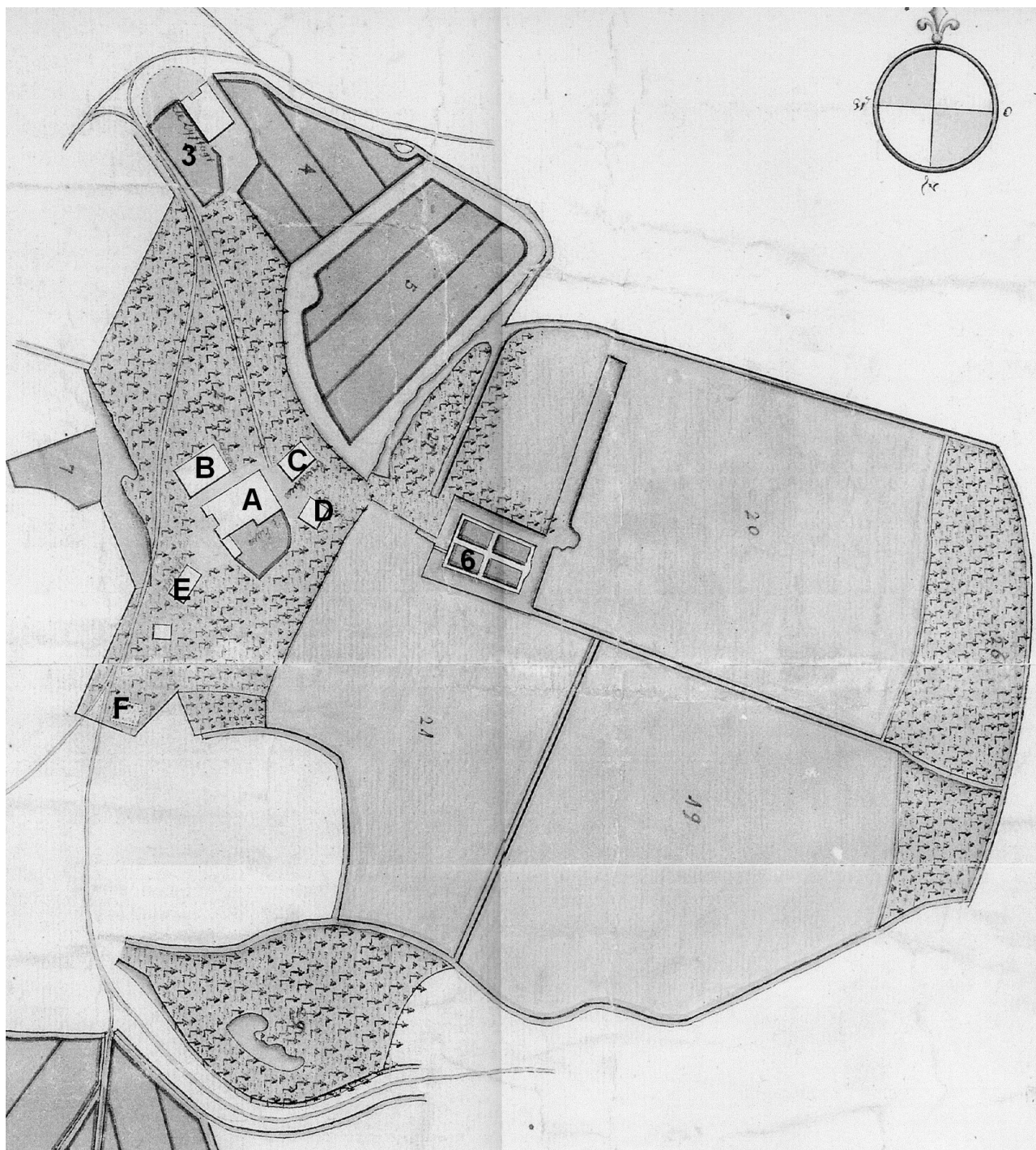

Ook op erve Banis, ooit gelegen aan de Zenderensestraat, stond de put vlak bij het huis.

Bron: Gemeentearchief Borne. Fotocollectie nr. 11259.

Deze kaarten van de erven werden uit belastingsoogpunt gemaakt⁹. Enkele nummers op de oorspronkelijke kaart, zijn gebouwen of opvallende stukken bezit die om een of andere reden een nummer moesten hebben: Nr 3: de lijftucht de "Oude meyer"¹⁰. Groot ongeveer 12 x 19 meter. Dit was een boerderij van redelijke omvang, mede vanwege de aanwezigheid van een "onderschoer".

Nr 6: wordt in 1812 een visscherij genoemd. Nagenoeg elke boerderij had een visvijver waar voor eigen gebruik vis werd gekweekt. In de buurt van de spijker lagen, via een loopbruggetje te bereiken, een viertal

Uitsnede uit de Domeinkaart van 1778.

A: erfhuis; B: schuur; C: brouwhuis; D: spijker; E: schop en F: leerlooierij. 3: lijftucht de "Oude Meijer" en 6: visserij.

stukken tuingrond. Deze waren omgeven door water afkomstig van een vrij brede sloot.

De gebouwen rondom het erfhuis bezitten geen nummer. Ik heb ze genoemd A t/m F. De grootte van de gebouwen hieronder hebben bij benadering de genoemde afmetingen.

A: het erfhuis (tekst op de kaart: "t huys"), groot ongeveer 13,5 x 24 meter.

B: schuur (tekst op de kaart "Schuur"), groot onge-

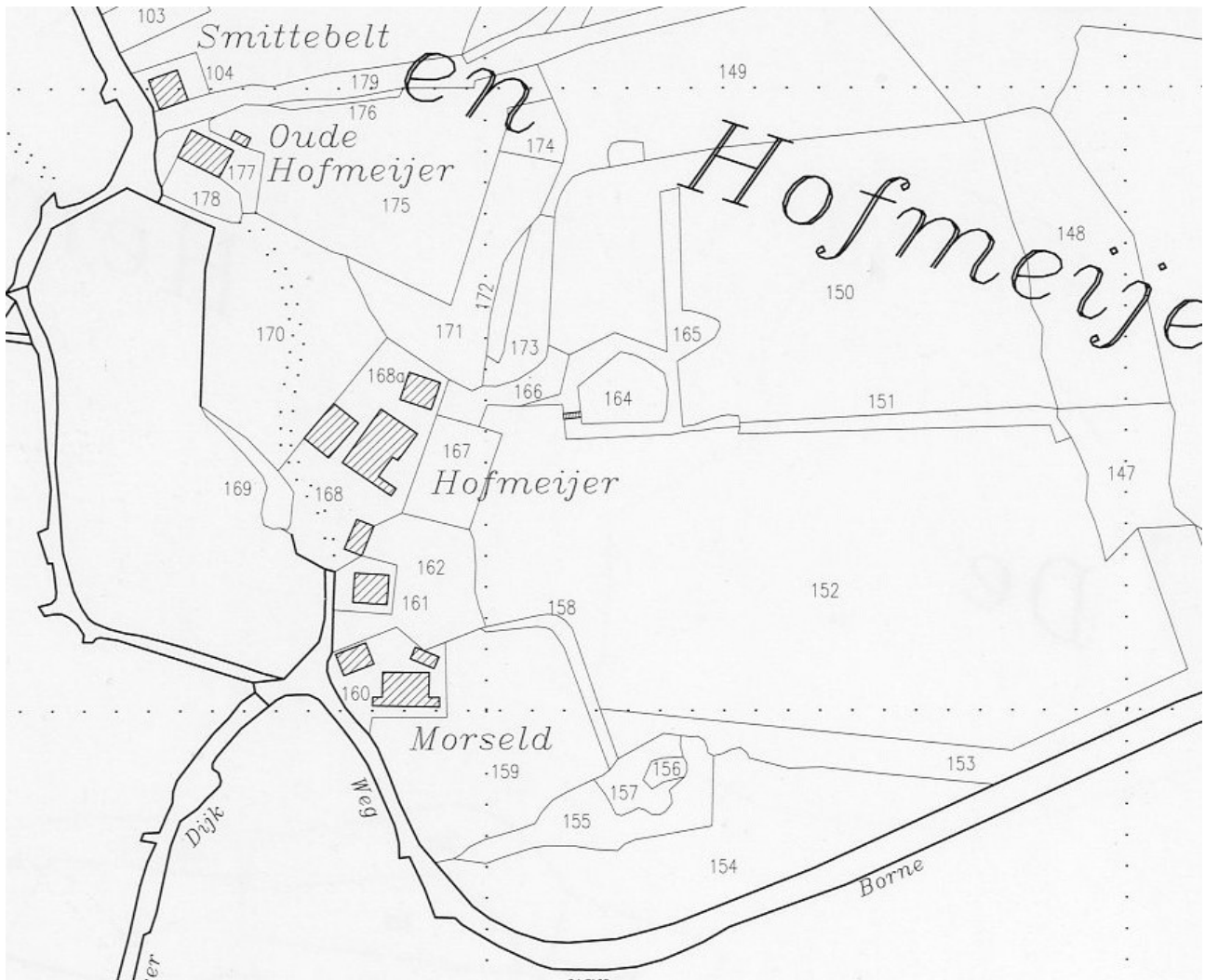
veer 11 x 19 meter.

C: brouwhuis (tekst op de kaart "brouwhuis"). Groot ongeveer 8 x 12 meter. In 1832 een jeneverbranderij.

D: spijker (tekst op de kaart "spijker"), groot 8 x 8 meter.

E: schop (tekst op de kaart "schöpke"), groot 7 x 12 meter.

F: gebouwtje/afdak in de grond verzonken kuipen van een leerlooierij, zie de tekst verderop.

Uitsnede uit de Kadasterkaart gemeente Borne sectie D, oorspronkelijk uit 1832.

Het erf bezat behoorlijk veel stukken grond. Deze waren onder te verdelen in "bouwgrond" (=akkerbouw), weiland, hooiland, bos/hakhout en moeras. Mogelijk zit er verschil tussen weiland/grasgrond (koeien laten grazen) en hooiland. Dit land was uitsluitend voor de hooioogst bestemd¹¹. Hoewel discutabel, ga ik er van uit dat de kaart tussen 1778 en 1828, qua gebouwen niet gewijzigd is.

Op een bepaalde plek in het bos, dichtbij het erf Morselt zie je vaag een rechthoek getekend. In 1832 (kadaster, perceel nr. 157) blijkt dit een leerlooierij te zijn (geweest). Hoewel de grond eigendom van de hofmeijer was, berustte bij een zekere schoenmaker Maseland en mede-eigenaren, hierop het recht van opstal. Mogelijk zijn dat een aantal kuipen/tonnen waarin het leer door middel van looizuur werd gelooid. Deze vaten zijn waarschijnlijk met planken afgedekt. N.b. op de kaart van de Hof staat op die plaats geen bouwwerk.

De situatie rond 1832 is ook weergegeven op hierboven afgedrukte kadasterkaart. De percelen grond en

haar gebruik dicht om het erfhuis:

- bouwland: 170, 175
- moeras 156, 158, 169 (=de smalle strook) 172 en 176.
- weiland: 154, 162, 178 (grasgrond)
- hooiland: 149, 152, 171,
- bos/hakhout: 151, 153, 164, 173, 174,
- opgaande bomen: 147, 148, 155

Verbouwingen

Tijdens archiefonderzoek ben ik twee verbouwingen van gebouwen op de Meijershof tegengekomen. Deze staan, bijna met zekerheid te zeggen, op de kaart van 1778. In 1734 diende de hofmeijer een verzoek in om het oude vervallen garfhuus (=opslag voor graan, ook spijker) te mogen repareren om tot woning van de klopp op het erf (tante, zus van hem) te worden gebruikt¹². Dit zal de spijker zijn geweest, dat vlak voor de voor-gevel van het erfhuis stond. Hij heeft hiervoor toestemming gekregen van de Gedeputeerde Staten en kreeg Fl. 328,— voor de timmerlui, metselaars, baksteen en (metsel)kalk vergoed. Deze spijker had dus al metselwerk in de buitenmuren van vakwerk, maar nog geen fundering van Bentheimer zandsteen.

In 1750 hadden de Staten besloten dat de boeren over konden gaan om Bentheimer zandsteen als fundering te gebruiken. Op de erven werd dan geen vernieuwing van buitengrondhout toegestaan en werd voor Bentheimer steen per voet een vergoeding van 3 stuivers verstrekt. Op 22 november 1761 was besloten ook deze steensoort voor schoppen en bakhuizen toe te staan, met uitzondering van lijftuchten, omdat de bewoners deze vaak ten eigen voordele verhuurden¹³.

Gezien de omschrijving van de grootte zou dit het gebouw (nr 3 van het kaartje), op de kaart met de lijftugt aangeduid, zijn. Dit is dan "de Olde Meijer"¹⁴.

In het onderhavige geval werd een vervallen schuur opgeofferd om een dochter, als klop, onderdak te kunnen bieden. Het had alles te maken met de levering van bouwmaterialen: hout in de vorm van balken (van ankerbalk tot rij) planken, gordingen en spanten en steen. Van latere jaren is bekend dat nogal een aantal boeren met hetzelfde verzoek als de hofmeijer van Borne, nul op hun request kregen.

Noten

1. Gelegen in de Marke Zenderen.

2. Historisch Centrum Overijssel, registers DTB.
3. Historisch Centrum Overijssel, 122/ 552 nr 101-104.
4. Boerderijen in Twente, geschreven door H. Hagens. Uitgeverij Matrij, 1992.
5. Historisch Centrum Overijssel, 3.1/3633.
6. Archief Huis Twickel nr 501.
7. Historisch Centrum Overijssel, 4.1.1/5.
8. Historisch Centrum Overijssel, 4.1.1/554, 3.1/2790 en 3.1/3633.
9. Welberg, G. J. "De moeizame creatie van 18e eeuwse kaarten van Twentse horige domeinerven" in *Jaarboek Twente 1993*.
10. Ter Braak G.P. en Noordhuis H. wijden onder de titel "Brand in de oude meyer" in het boekje "Groeten uit Borne" (Oldenzaal 1992).
11. Nijhuis, G.A.B. "Georg Amelung commies van de con-voien en licenten te Ootmarsum. Deel 1: Het kasboek".
12. Historisch Centrum Overijssel, 3.1/2790.
13. Historisch Centrum Overijssel, 4.1.1/53.
14. Met de benaming "olde" wordt altijd de lijftucht bedoeld.

Fotoverantwoording

De redactie heeft dit artikel op aanwijzing van de auteur deels voorzien van afbeeldingen en kaartmateriaal. Van de Meijershof zijn nauwelijks oude foto's beschikbaar. Daarom heeft de redactie tevens gekozen voor zoveel mogelijk passende foto's van andere erven in de gemeente.

Het tweede verenigingsreisje naar Papenburg

Foto: Dirk de Graaf

Een cruiseschip van een paar honderd meter lengte en veertig meter breed, dat plaats biedt aan 4000 gasten en 2000 bemanningsleden! Met ingehouden adem bewonderden de gasten van de heemkundevereniging het grote gevaarte dat nagenoeg klaar om te water gelaten te worden. Deze tweede reis naar Papenburg, die opnieuw volgeboekt was, leverde een geslaagde dag op. De zon scheen, er was tijd om op eigen gelegenheid door het stadje te wandelen en tijdens de rondvaart door de haven kon heerlijk op het buitendek vertoeft worden. Het bezoek aan de werf van Meijer was een hoogtepunt waar menigeen nog lang over na zal praten.

“Vincentiusvereniging Borne”, de oudste vereniging van Borne?

H. Kroeze

De “Vincentiusvereniging Borne” bestaat reeds 157 jaar en zal wellicht één van de oudste verenigingen in Borne zijn. De ouderen onder ons weten waarschijnlijk nog wel van het bestaan af of zullen zich dit uit het verleden herinneren; weinigen zullen echter kunnen vertellen wat de vereniging vandaag de dag precies doet. Dat is misschien raar, ruim 150 jaar oud en toch zo weinig bekendheid. Grotendeels komt dat door de doelstelling van onze vereniging, om zoveel mogelijk in stilte en anonimiteit hulp te bieden aan mensen in nood en daar loop je niet mee te koop. Waar het in vroegere tijden dikwijls alleen ging om directe financiële hulp, gebeurt dat tegenwoordig nog wel, maar spelen ook andere zaken (indirecte hulp) een belangrijke rol. Het is veel meer zaak om bij voortdurende overleg te voeren met politieke en maatschappelijke organisaties om sociale voorzieningen op peil te houden, waar mogelijk deze voorzieningen te verbeteren en in nieuwe situaties tot invoering van adequate voorzieningen te komen. Het mag duidelijk zijn dat het hier niet altijd om financiële hulpverlening gaat maar dat ook in andere probleemsituaties immateriële hulpverlening wordt geboden.

Het ontstaan van de vereniging

In de eerste decennia van de 19^e eeuw ontwikkelde de industrie zich, waarbij de mechanisatie een grote rol speelde. De mens, de werknemer, werd hieraan ondergeschikt gemaakt. De werkomstandigheden waren vaak verschrikkelijk, sociale voorwaarden en goede werkomstandigheden waren totaal niet aan de orde, de verdiensten minimaal. De armoede nam toe doordat de werknemers waren ingesteld op dat maatschappelijk systeem, men wist toch niet anders. Een systeem waarin men rechteloos was en totaal geen verweer of zeggenschap had. Ook kinderarbeid was aan dezelfde “terreur” onderworpen, men had totaal geen rechten, alleen maar plichten.

Het was de student Frédéric Ozanam die met enkele medestudenten in 1833 in Parijs de eerste “Conferentie van Naastenliefde” oprichtte. In die tijd was het gebruikelijk dat een vereniging een schutspatroon aanwees, zij kozen voor Vincentius á Paolo. Het is de levenswijze van Vincentius die voor Frédéric Ozanam bepalend is om hem te kiezen als patroon en waar hij dit als volgt verwoordt:

“Het is het leven van Vincentius á Paolo dat voortgezet moet worden, een hart waaraan we ons kunnen verwarmen en een inzicht waarbij we verheldering kunnen vinden”.

Ontwikkelingen in Nederland

Op 10 februari 1846 richtten enkele jongeren in Nederland de eerste conferentie (vergadering) op in Den Haag. Hierna volgde de oprichting van conferenties in vele andere plaatsen in Nederland, waarbij iedere conferentie de volgende punten voor ogen stonden:

- * directe hulp verlenen in nood;
- * opkomen voor groeperingen in problemen;
- * de strijd aanbinden tegen de oorzaken van menselijk leed.

Vanaf die februaridag in 1846 tot op de dag van van-

Vincentius á Paolo, geboren op 24 april 1581 in Pouy in Zuid-west Frankrijk, als derde zoon in een gezin met totaal 6 kinderen, wordt op 19-jarige leeftijd tot priester gewijd en in 1612 benoemd tot pastoor in een voorstadje van Parijs. In 1614 sticht hij de eerste “Confrérie de la Charité”, om planmatig armenzorg en zielzorg te geven. In Marseille realiseert hij met behulp van de hertogin van Aiguillon een ziekenhuis voor galeislaven. Deze hertogin neemt actief deel aan alle werken van liefdadigheid van Vincentius en helpt hem met haar grote rijkdom veel initiatieven te verwezenlijken.

daag is er aan die doelstelling gewerkt en is deze gedurende ruim 160 jaren steeds leidraad gebleven. In vele dorpen en steden, vooral in het zuiden van

In 1904 laat Antoon Nijhof, vele jaren trouw lid, bij testament zijn huis en erf in de Marktstraat na aan de vereniging. Het huis staat afgebeeld midden op deze foto uit het begin van de twintigste eeuw. Links het tuinhek behorend bij de woning van dokter Schoemaker en rechts Sluurs-Maria (Maria Leushuis) met haar koe.

Het huidige pand (marktstraat 17-19) dateert uit de jaren '20. In 1961 is het pand ingrijpend verbouwd en heeft het het uiterlijk gekregen zoals we dat vandaag de dag kennen. In 1999 heeft de vereniging de panden verkocht.

Foto: Jan Deckwitz

ons land, vind je afdelingen die als Vincentiusvereniging actief zijn. In Twente zijn naast Borne nog Vincentiusverenigingen actief in Oldenzaal, Hengelo, Glanerbrug en Deurningen. Ondanks de ontwikkelingen van sociale wetgevingen en voorzieningen zijn er altijd nog mensen of groeperingen die buiten deze regelingen of wetten vallen of hier onvoldoende mee worden geholpen. De Vincentiusvereniging is geworteld in een christelijke traditie. Zij bekommert zich echter om ieder mens in nood, ongeacht oorzaak, achtergrond of geloof. Zij maakt heden ten dage (2013) deel uit van de "International Society of Saint Vincent de Paul" die actief is in 132 landen over de

hele wereld met meer dan een miljoen leden.

Vincentiusvereniging Borne

Halverwege de 19^e eeuw is er ook in Borne veel armoede. In uiterste gevallen staan inwoners paraat hun dorpsgenoten te helpen en bij te staan. Ook is er bijstand vanuit de kerken maar vaak toch niet voldoende. De oorzaak hiervan is veelal te vinden in de overgang van huisarbeid naar de industriële situatie met lange werktijden en de slechte huiselijke omstandigheden.

Op 26 december 1855 is er een bijeenkomst in de oude pastorie (de huidige woning van de familie H. Rientjes aan de Koppelsbrink) waar pastoor Warnink gastheer is. Voor deze bijeenkomst zijn uitgenodigd de heren W.J. Schoemaker, B. Höfte, B. Vonke, J. Vonke, A. Nijhof, J. Holtkamp en G. ten Voorde. De heer Ch. Soer, rector en president van de Vincentiusvereniging in Oldenzaal geeft een toelichting op de doelstellingen van de vereniging.

De uitgenodigde heren verklaren zich bereid het lidmaatschap aan te nemen en het reglement "als zichtbaar hunner handelingen te erkennen" en daarmee is de Conferentie van Borne opgericht. Eind februari 1856 vindt de officiële oprichting plaats.

Men gaat direct aan het werk en een aantal arme gezinnen worden bezocht. Dat niet alles van het leien dakje gaat blijkt uit de volgende passage uit het eerste jaarverslag: "Was onze eerste collecte door het dorp naar wensch die tot onze vreugde de som van fl. 9.00 opbragt en waardoor wij de behoeftigen konden bedeele, hoe werden wij teleurgesteld bij de tweede collecte die opbragt fl 1.20 door het gehele dorp."

De vereniging blijft in deze jaren afhankelijk van collecten en giften waardoor de middelen beperkt zijn, maar de inzet van leden van Vincentius maakt het mogelijk dat door de jaren heen veel leed en armoede van vele dorpsgenoten wordt verlicht.

In 1906 wordt het 50-jarig bestaan van de vereniging gevierd. Terugblikkend stelt de toenmalige voorzitter vast dat de financiële administratie goed is bijgehouden, maar hij geeft weinig inzicht in feitelijke activiteiten van de vereniging. Men werkt in stilte.

In 1931 wordt het 75-jarig bestaan van de vereniging gevierd. Opnieuw is het crisistijd met een hoge werkloosheid en derhalve grote armoede en lage lonen. Het blijkt dat in de afgelopen 25 jaren ruim fl. 40.000,00 is uitgegeven, veel geld voor die tijd. Het bestuur bestaat bij dit jubileum uit: B.J. Höfte (voorzitter); H.A. IJzereef (verv. voorzitter.); B. op de Woerd (secretaris) en A.L. Rientjes (penningmeester).

De crisisperiode wordt gevolgd door de Tweede Wereldoorlog met direct hierna grote woningnood. Al met al een zeer moeilijke periode voor de inwoners van het dorp, maar zeker ook voor de vereniging. Vele jaren worden met Kerstmis dozen met levensmiddelen bij "behoeftegen" bezorgd. Ook worden schoenenbonnen verstrekt die echter alleen bij schoenenzaken in Borne kunnen worden ingeleverd. Hierbij komt de anonimiteit waarin de vereniging haar werk doet min of meer in het gedrang, maar ook dan tracht men om zoveel mogelijk in stilte te helpen; met armoede en leed pronk je immers niet.

In 1956 bestaat de vereniging 100 jaar. Dit is ook het jaar dat de AOW-wet onder W. Drees sr. wordt aangenomen. B.J. Höfte is dan 25 jaar voorzitter en 36 jaar lid van de vereniging.

In de jaren hierna volgen meerdere wetten en regelingen met betrekking tot het sociaal klimaat en op maatschappelijk gebied. Binnen de vereniging ontstaat de vraag of er nog bestaansrecht voor de Vincentius is. Men twijfelt, maar besluit op bescheiden schaal door te gaan.

In 1981 bestaat de vereniging 125 jaar. Het toenmalig bestuur, J.J.H. Meijer (voorzitter), J. Muller (secretaris) en M.A. van Doorn (penningmeester) besluit aan dit feit geen aandacht te besteden; de vereniging leidt min of meer een passief bestaan.

Eind jaren tachtig realiseert men zich dat met de invoering van sociale wetgeving, professionalisering van de hulpverlening en de vele maatschappelijke hervormingen lang niet alle problemen zijn opgelost en dat velen nog tussen "de wal en schip" dreigen te vallen. Aandacht en zorg voor de medemens, voor de mens in nood wordt opnieuw ter hand genomen. Het is ook het moment waarop de Vincentiusvereniging Borne tot een heroverweging komt en nauwe contacten aanknoopt met de P.C.I. (Parochiële Caritas Instelling) van de Stephanusparochie. Men komt tot oprichting van een Stuurgroep Diaconaal Beraad waarin alle parochiële diaconale werk- en bezoegroepen participeren. In het

jaar 2000 wordt de stuurgroep geïnstalleerd en hierin is ook de Vincentiusvereniging vertegenwoordigd.

De vereniging heeft inmiddels ook haar takenpakket aangepast en heeft in 1999 bij notariële akte de vereniging officieel laten registreren onder de naam: "Conferentie van de H. Stephanus der Sint Vincentiusvereniging Borne". Het bestuur wordt gevormd met voorzitter. H. Liedenbaum, secretaris/penningmeester H. Kroeze en de leden F. Vaalt en W. ten Bloemendal.

In 2006 bij het 150-jarig bestaan, dat in alle eenvoud wordt herdacht, wordt de doelstelling geformuleerd als: "Het opsporen en lenigen van geestelijke en maatschappelijke noden van individuen en groepen van personen ten einde daardoor in solidariteit met de samenleving mee te werken aan de bevordering van het algemeen maatschappelijk welzijn".

In de jaren hierna richt de vereniging zich, naast individuele hulpverlening op:

- financiële ondersteuning;
  - * bijeenkomsten van zieken en bejaarden;
  - * vluchtelingenwerk;
  - * opvang uitgeprocedeerde asielzoekers;
- medefinanciering en personele ondersteuning van vakantieprojecten (caravanprojecten) waardoor arme gezinnen ook met vakantie kunnen gaan;
- incidentele financiële bijdragen bij rampen e.d.;
- periodieke financiële bijdragen in internationale projecten waaronder missieprojecten.

Tot slot

Getracht is u enig inzicht te geven over het wel en wee van onze vereniging. Het is niet mogelijk u een spectaculair verslag te doen; dat draagt de vereniging ook niet in zich. Geen mooie foto's, geen fraaie overzichten. Zoals een aantal keren hiervoor gesteld, werken we zoveel mogelijk in anonimiteit. Soms moet je er echter even uittreden, even de publiciteit zoeken, al was het alleen maar om te laten horen dat je nog bestaat en dat je als vereniging ook al heel lang deel uitmaakt van die Bornse gemeenschap.

Helaas is hulp nog steeds nodig, ook na 157 jaar. En ik denk dat we gelet op de huidige tijd dat nog wel een tijdje moeten blijven doen.

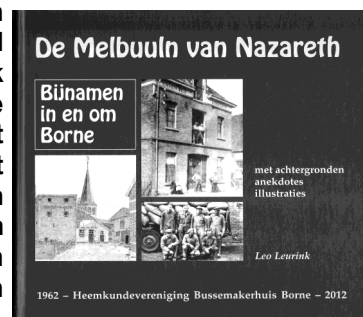
Verantwoording

Dit artikel kwam tot stand naar aanleiding van enkele interviews met oud-redacteur J.F. Deckwitz en informatie uit de herdenkingsbrochure "150 jaar Vincentiusvereniging Borne".

Wat nog niet (of niet juist) in het bijnamenboek “De Melbuuln van Nazareth staat (2)

Leo Leurink

Reacties op het ‘Bornse’ bijnamenboek komen nog steeds binnen en blijven van harte welkom. De komende tijd kan ons heemkundeblad rijkelijk worden gevuld met nieuw verkregen informatie. Aangezien ik ‘slechts’ twee pagina’s per uitgave ter beschikking heb, kunnen we zeker nog wel een tijdje vooruit. In deze aflevering eerst, in een kort bestek, enkele aanvullingen en correcties die in de vorige editie van dit blad wegens ruimtegebrek niet zijn geplaatst. Verder wat nieuwe feiten en verhalen, doorgekregen van de ‘oald-Boornsen’ Jan Wiggers en Hennie Bijkerk. De laatste, al meer dan veertig jaar woonachtig in Zwolle, is ons enige nog in leven zijnde heemkundelid, met met een onafgebroken lidmaatschap sinds de oprichting in 1962!

Van allerlei, in een kort bestek

Via gesprekken, telefoontjes, e-mails of per postbode kreeg ik informatie over mij bekende en onbekende bijnamen:

Van Klaas de Haas uit Enschede, over de bijnaam **Dikke Bet** (pag. 31).

In Borne had Klaas als achternaam **Lansing**, maar door een tweede huwelijk van zijn moeder, een dochter van ‘Dikke Bet’, kreeg hij zijn huidige achternaam. Zijn moeder werd ook wel ‘**Rooie Marietje**’ genoemd. Klaas (geb. sept. 1944) heeft nog op de Jacobusschool gezeten. Hij verhuisde toen hij 13 jaar was naar Enschede.

Van de dochter van Herman Postma wonende aan de Aak te Borne, over de bijnaam de **Emmaüs-gangers** (pag. 41).

De in de eerste druk vermelde naam van broer Gerard van de **fam. Postma** is niet juist; dit moet zijn Willem Frederik. Deze familie woonde aan de Azelosestraat. Een voorouder kwam vanuit de kop van Overijssel naar Borne om bij Spanjaard zijn brood te verdienen. Hij wist zich op te werken tot touwbaas. Hij werkte daar eerst ‘achter het spoor’, waar nu de wijk ‘het Refined’ is, als ook in de nieuwe fabriek ‘voor het spoor’.

Van Henk Semmekrot uit Bornerbroek over de bijnaam **Metiens** (pag. 91).

Abusievelijk is hier de familienaam Assink vermeld; dit moet uiteraard **Annink** zijn.

Van Annette Evertzen uit Borne over de bijnaam **de Nun** (pag. 98).

De joodse familie **Aron van Gelder** had een textielhandel. Aron was musicus en koopman. Een broer van hem had de textielhandel aan de Grotestraat (nu HUBO Braakhuis).

pag.126: De winkeltjes van **Steek’n Mozes** en **Steek’n Nathan**: Dit moet volgens haar om hetzelfde winkeltje gaan.

pag.153: Bijnaam **’n Beer**: Dit moet op de **familie de Beer** slaan. Van 1850 tot 1901 woonde dit gezin links ter hoogte van het latere (oude) postkantoor aan de Peppelenlaan (later een deel van de Grotestraat).

Sokkerpot’s Gerrad en Hanna

Afgelopen voorjaar ontving ik van oud-Bornenaar Jan Wiggers (geb. in 1940) uitvoerige mailtjes over ‘oale Boornsen’ met een bijnaam. Ook hebben we toen samen aan de Zuid Esch gezellig ‘op z’n Boorns’ gekeuvelde over Borne uit vroeger tijden. Jans familie van vaders kant had als bijnaam “**t Groots**”, ook in Hertme voorkomend. Zijn grootvader was “**Jans van ’t Groots**” (ook wel Groot’n Jans genoemd) en zijn vader “**Beernd van ’t Groots**”.

Jan Wiggers woonde tot 1960 in Borne (ongeveer aan het eind van de Prins Bernardlaan), bezocht de T.H. in Delft en studeerde af als ingenieur. Werkte bij D.H.V. in Amersfoort, alsook een tijdje in het buitenland. Gaf later nog colleges en woont al geruime tijd in Hoevelaken. Jan wist nog veel uit zijn jonge jaren te verhalen. Zijn, hierbij opgetekende, smeulige, verhaal over enkele leden van de familie **Oonk**, bekend onder de bijnaam **’n Sokkerpot** (zie pag. 124 in het bijnamenboek) wil ik u niet onthouden.

“Mijn grootouders woonden aan de Beerninksweg. Tegenover hen woonden ‘Gerard en Hanna van ’n Sokkerpot’. Het echtpaar was kinderloos en buitengewoon ‘knieperig’. Het verhaal gaat dat Hanna ‘s zondags tijdens de collecte consequent knopen in ‘n “schurrebuul” wierp. Haar argument was dat ze te zijner tijd toch al genoeg aan de kerk moest betalen voor de begrafenis van Herman, die overigens nog springlevend was. Mijn grootouders huurden het huis van de “Sokkerpots”. Gerard was een aardige man en als klein ventje kon ik wel met hem overweg. Af en toe mocht ik hem helpen op zijn kleine boerenbedrijf. Mijn grootvader overleed toen ik 16 jaar oud was. Mijn vader besliste dat ik een tijd lang bij mijn grootmoeder moest gaan wonen. Om haar aldus wat omhanden te geven en de eenzaamheid te verdrijven. Ik vond het prima. Het gaf mij ook wat meer vrijheid. Bovendien kookte mijn oma lekker. Wel ouderwetse kost, zoals humkessoep, stampot van snijbonen, andijvie met karnemelksnat, etc. Ik was en ben er nog steeds gek op.

Mijn grootmoeder ging elke dag om 7 uur naar de mis. Ze ging te voet want fietsen kon ze niet. Hanna ging om 8 uur, ook te voet om de zelfde reden. Zo vermeden ze om met elkaar op te moeten lopen. Het standsverschil moest duidelijk zijn!

Mijn vader en zijn broer hadden enkele oude fruitbomen omgehakt. De stammen lagen al een tijdje in de tuin toen Gerard aanbodde ze samen met mij aan "bölkes" te zagen. Ik vond het prima en met de trekzaag togen wij aan het werk. Gerard was aanzienlijk sterker dan ik. Voortdurend spoorde hij mij aan met de opmerking "Jan, iej mot meer ropp'n". Terwijl ik mijn best deed, hield hij er ineens mee op. Hij greep naar zijn borst en kreeg een grauw gezicht. Dit is mis, dacht ik. Hij strompelde naar de keuken van mijn oma en zeeg neer in de enorme stoel die mijn grootvader had toebehoord. Na wat water te hebben gedronken, knapte hij een beetje op en wilde naar huis. Hij heeft drie stappen buiten gezet en kwam toen weer naar binnen. Ondertussen had ik Hanna gewaarschuwd. Ze kwam ons jammerend gezelschap houden. "Oh, Gerrad, doe gees mij toch nich dood? Wat mok dan?". Ik weet niet of ze op dat moment dacht aan de rekening van de pastoor, maar ik acht het niet onmogelijk. Uiteindelijk stierf Gerard, na voorzien te zijn van de sacramenten der stervenden, in het bed waar drie maanden daarvoor mijn opa was gestorven. Ik vond het maar macabre, maar mijn oma gaf geen krimp.

Nadat Gerard was begraven ging Hanna niet meer om 8 uur naar de mis, maar naar het kerkhof. Daar bad ze in weer en wind bij het graf van haar geliefde. Het moet een grote liefde zijn geweest die echter geen voortbrengselen had opgeleverd. Op weg naar het kerkhof is ze een op een ochtend, in gedachten verzonken en diep voorovergebogen, door een auto gegrepen. Ze was op slag dood.

Het gerucht gaat dat ze al haar geld en bezittingen aan de kerk heeft vermaakt. Het kan kloppen want mijn oma moest in het vervolg de huishuur betalen aan het kerkbestuur. Zo heeft Hanna de donatie aan knopen weer goedge maakt.

Tot zover dit verhaal van Jan Wiggers; misschien later nog wat meer van hem.

Voortmans Jan & Flutters Hanna

Het ouderlijk huis van **Hennie Bijkerk** (met zijn tweelingbroer Bennie, geboren in 1940) stond aan het begin van de Beerninksweg, net achter de spoorwegovergang aan de Bornerbroeksestraat. Op de plek van de genoemde woning, een z.g. spoorwachters-

De tweeling Hennie en Bennie Bijkerk op schoot bij oma Dreteler-ten Hove (Flutters (H)Anna).

huis, stond later het klompenfabriekje van Roesink, dat al weer plaats heeft gemaakt voor een aantal woningen. Van Hennie ontving ik in februari jl. een uitvoerige brief met (nieuwe) bijzonderheden over bijnamen uit zijn buurt, maar ook over die uit zijn familie. O.a. over het geslacht **Dreteler-ten Hove**, zijn grootouders van moeders kant, met de bijnamen **Voortmans Jan en Flutters Hanna**, waarover Hennie in 1979 een alleraardigst (genealogisch) boekje schreef. Over de inhoud van dat boekje, met o.a. bijzonderheden over het nog in de buurt van de Hosbakkeweg aanwezige, voormalige boerderijtje van Dreteler, hoop ik in één van de nog volgende edities nader terug te komen.

Over het bijnamenboek en bijnamen uit zijn vroegere buurt schrijft Hennie het volgende: *"Het boek maakt wel wat los, Borne en de 'Boornsen' malen dag en nacht door mijn hoofd, niet vervelend hoor maar het kost me wel wat slaap; niet erg, het blijft hoogst aangenaam.* Verderop schrijft Hennie dat hij ca. 50 jaar geleden een lijstje met bijnamen had aangelegd, die hij nu had teruggevonden. Volgens hem had de familie **Geelen** (*alias 'n Boskotten*, pag. 23), (*ook?*) als bijnaam *'de Klap'*. De familie **Wes**, daar tegenover, op 'Groot-Le(e)fert', aan de Vaaltweg, (werd) wordt *'Hon'borg'* genoemd, naar de nabij gelegen boerderij en vroegere middeleeuwse burcht "De Hondeborg".

De ongehuwde **Grada Leushuis**, inwonende bij haar broer **Hendrik** (*'n Dikken van 'n Aap*, pag.13) en werkzaam bij Spanjaard liep nogal ongewoon met een stampende tred. Zij werd aldus (ludiek) *"Stampallemachtig"* genoemd.

De agrariër **Knoef**, *alias 'n Eëuwersboer*, werd daar in die buurt ook wel *'Steile wand'* genoemd, wat precies aansluit bij de beschrijving in het bijnamenboek (pag. 40).

Een zekere **Jan Lansink**, woonde aan de Bornerbroeksestraat, vóór het spoor, had de bijnaam *'Schoep'n Jans'*; hij werkte bij Stork. De baas van het melkfabriek (Botterfebriek), **Rölink**, ook aan de Bornerbroeksestraat, die blijkbaar een stijf been had, werd ook wel *'n Botterpoot'* genoemd.

Tenslotte de in Hennie's brief opgenomen anekdote over **Jan Leeftink**, zowel *'Nijverdalsen Jan'* (pag. 98) als *'Jan met de Pan'* (pag. 60) genoemd: *'In 1964 zat Jan bij de nieuwe pastoor Middelweerd in de auto tijdens de jaarlijkse autotocht voor 'ouden van dagen'. Bij de terugkomst in Borne vroeg de pastoor hem of hij het volgend jaar weer mee zou gaan. 'Bowisse!', zei Jan. 'A'j dan wier bie'j mie in 'n auto komt - zea de pastoor - dan maak ik oe rooms'. 'Dat ma'j wa', was Jans bescheed. 'As ik d'r mer better an wör'!*

Waar heemkunde en genealogie samenkomen

Ton Boswerger

Beste lezer. Een vraag die velen van ons zichzelf ongetwijfeld wel eens gesteld hebben: waar hebben mijn ouders, grootouders of verdere familieleden gewoond? Wat kan ik nog vinden over de boerderij van opa? En wat hebben ze voor beroep uitgeoefend? En wat kunnen we nog méér over hen vinden? Allemaal vragen waarvoor je behalve bij de familie soms bij een ander te rade wilt gaan. In Borne kan dat. Bij het Historisch Informatie Punt, kortweg HIP genoemd.

De werkgroep archief van onze heemkundevereniging verzamelt, indexeert en beheert een nog steeds groeiend aantal gegevens over boerderijen, woningen, oude kaarten, plattegronden en nog veel meer. Je kunt op de bovenverdieping van de bibliotheek elke dinsdag- en woensdagmorgen van 10 tot 12 uur terecht om te komen snuffelen in vaak heel interessante gegevens over jouw familie. En voor de koffie zorgen wij ook!

En had jouw overgrootvader nu zeven of acht broers en zussen? Hij is al lang geleden overleden en aan wie zou ik die vraag nou eens kunnen stellen? Simpel antwoord: aan ons dus! Goed, dan zien we je binnenkort graag! Dan kunnen we samen eens kijken hoeveel Borns bloed er in je aderen stroomt. Misschien ben je wel een bekende Melbuul? Een Melbuul met veel Bornse voorouders?! Een bekende Melbuul is ongetwijfeld Gerard Morselt. Hij woont aan de Patrijsstraat en is gehuwd met Marga Wolf. Gerhardus Cleophas heet hij voluit. Gerard is in 1935 aan de Brinkstraat geboren als tweede kind van de totaal tien kinderen uit het huwelijk van Antoon Jr. Morselt en Susan Knuif. Hij heeft een stamboom van zowel Morselt als van Knuif die tot 1500 teruggaat. Zijn betovergrootvader

Erve Mösselboer (collectie HIP).

Bernardus is geboren op de Mösselboer. De voorvaders van zijn moeder, de Knuifs, hebben altijd gewoond op de plaats waar nu de Rabobank staat.

Gerard geniet al een aantal jaren van zijn pensioen. Voordien was hij van 1983 tot 2004 directeur/

†

Ter herinnering aan

ANTONIUS FRANCISCUS MORSELT

echtgenoot van
Susanna Louisa Antonia Knuif

Hij werd in Borne geboren op 4 januari 1900, en is gestorven op 17 september 1974 en begraven op het R. K. Kerkhof te Borne.

Vader was optimistisch en nuchter. Hij heeft een goed leven gehad waarin hij een grote familie om zich heen geschapen heeft.

Ieder mens leeft verder in anderen. Vader zal verder leven in ons, zijn nuchterheid, vrolijkheid, goedheid zijn rake opmerkingen en levenswijsheden liggen in ons verankerd. In onze gedragingen, uitspraken en onze houding ten opzichte van anderen, zullen wij dit voortdragen en zo zal hij er altijd zijn.

Met het denkbeeld van de dood heeft hij zichzelf en ook ons verzoend. Dit neemt niet weg dat wij vervuld zijn met een groot verdriet, nu hij lichamelijk niet meer aanwezig is.

Moeder, U die 41 jaren met vader geleefd

heeft, voor U is zijn heengaan het allerergste. Probeer in deze moeilijke tijd iets van zijn optimistische kijk op het leven te vinden. Men verdient de hemel niet op één dag, maar door een heel leven van goed zijn. Dat is vader geweest.

Wij mogen God dankbaar zijn, dat Hij U zo'n echtgenoot en ons zo'n vader gegeven heeft.

Moge hij rusten in vrede.

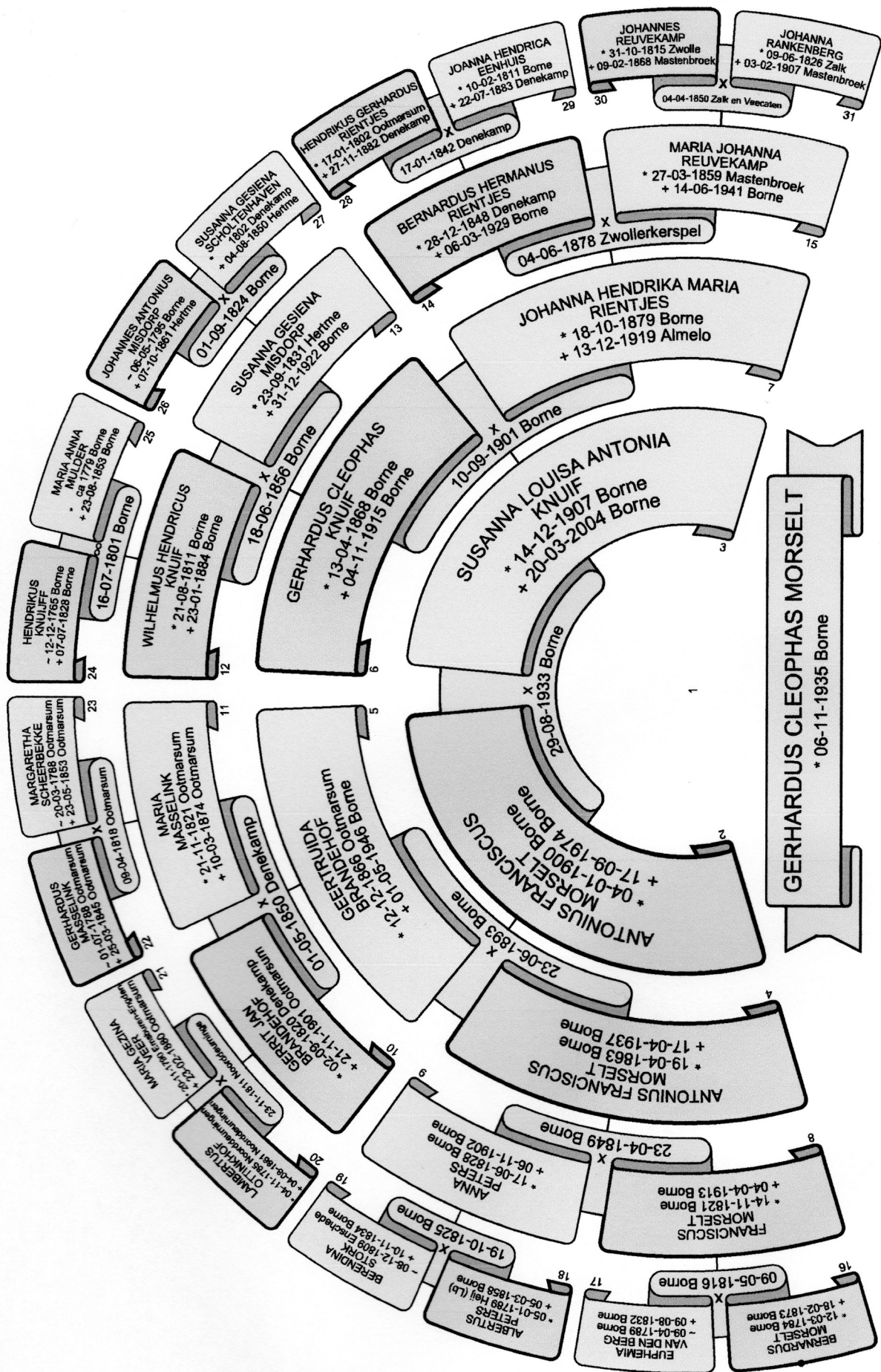
Voor uw medeleven bij het overlijden van mijn man en onze vader, betuigen wij u onze hartelijke dank.

Familie Morselt

Borne, september 1974.

Bidprentje van Gerards vader (collectie HIP).

eigenaar van Morselt Milieutechniek aan de Gildestraat. Daarnaast kennen velen hem nog als commandant van de vrijwillige brandweer, welke functie hij van 1970 tot 1994 heeft bekleed. Gerard gaf spontaan zijn volle medewerking toen hem gevraagd wordt om mee te werken aan een kwartierstaat in de vorm van een cirkeldiagram. Het resultaat zie je in bijgaande waaier. Mag Gerard zich hiermee een volbloed Melbuul noemen? Vul dat voor jezelf maar in. En zou je zelf wel eens willen beginnen met zo'n onderzoek? Zeg maar wat je wilt gaan uitzoeken: een stamboom, een parenteel of een kwartierstaat? En zoek je daar ook nog verdere informatie bij? Kom dan naar de bibliotheek of bezoek op de tweede zaterdag van de maand eens een bijeenkomst van de afdeling Twente van de Nederlandse Genealogische Vereniging. Grote kans dat je daar slaagt voor de beantwoording van jouw vragen. Ook kun je een CD-ROM van Borne raadplegen met o.a. doopen trouwboeken vanaf 1724, volkstellingen en kadastragegevens in Borne, Bornerbroek, Hertme en Zenderen. Tot slot: wij willen veel gegevens en ervaringen met jou delen. Wij houden ons graag aanbevolen voor oude foto's en verdere aanvullingen voor ons archief. Gooi dat alsjeblieft niet weg! Wij zullen er goed voor zorgen en kunnen anderen er bij mee maken! Je kunt ons ook bereiken via archief@heemkundeborne.nl

(Historische) bijzonderheden over villa “De Boom”.

Over de huisplaats aan de Oude Deldensestraat en de directe omgeving daarvan

Leo Leurink

Het hier betreffende pand, in 2009 nog fraai gerestaureerd, is gebouwd om en nabij het jaar 1928 in opdracht van de joodse familie Lievenboom. In 2010 heb ik op verzoek van de huidige bewoners onderzoek gedaan, onder meer naar historische bijzonderheden van de huisplaats en de directe omgeving en naar de bewoners van het pand door de jaren heen.

Het onderzoek over villa “De Boom” en naaste omgeving leverde veel vermeldenswaardige feiten op. Nu er in het volgende nummer van dit blad een artikel van de hand van Annette Evertzen zal verschijnen over de familie Lievenboom, sluit mijn eerdere onderzoek daar goed op aan. Een aantal feiten en bijzonderheden door Annette Evertzen opgetekend, zijn in dit artikel zoveel mogelijk weggelaten om doublures te vermijden.

De huisplaats

Voordat er van enige bebouwing sprake was, bestond het gebied rondom de latere huisplaats van villa “De Boom” voornamelijk uit veen- en heidegronden met in de nabijheid uitlopen van de Bornse Beek. In de directe omgeving hiervan, deel uitmakend van de marke ‘Senderen’, ontstond later als belangrijkste kern het dorp Borne.

Het dorp zelf bestond, in vroeger tijden, uit wat huizen, gelegen rondom de kerk, op een horst. Nabij lag daar de brink, die grensde aan de Meijershof, een bezit van de bisschop van Utrecht. De meeste woeste grond in genoemde marke was gemeenschappelijke grond waar alleen de gewaarde boeren, volgens markerecht, gebruik van mochten maken. Van de heidegronden in die tijd, mede van belang voor de bijenteelt, werden plaggen gestoken. Ze dienden, na vermenging met koe- en schapenmest, als de enige bemesting van de akkers.

De latere huisplaats van villa “De Boom”, lag rond 1928 iets buiten het dorp nabij twee eeuwenoude erven. Dat waren erve ‘het Wensink’, (de Wensinkstraat en de woonwijk ‘t Wensink getuigen er nog van), later bestierd door de ‘Scholtenboer’ en het erf ‘de hof van Knuij’. In de Bornse volksmond spraken men hier van ‘de Knuufshöfte’. De Hofstraat, waarvoor de ‘hof van Knuij’ begin vorige eeuw moest wijken, is er naar vernoemd.

Door enkele uitlopen -door sloten gevoed- van de Bornse Beek, die gedeeltelijk door het dorp liep, was het gebied grenzend aan de huidige Aanslagsweg/Wensinkstraat een gunstige plek om bleekvelden aan te leggen. Hier lag de zogenaamde ‘Oude Bleek’, waar het gelijknamige appartementencomplex “De Oude Bleekweide”, nog aan herinnert. Later kwam verderop de ‘Nieuwe Bleek’, toentertijd nog grenzend aan de huidige huisplaats van de villa.

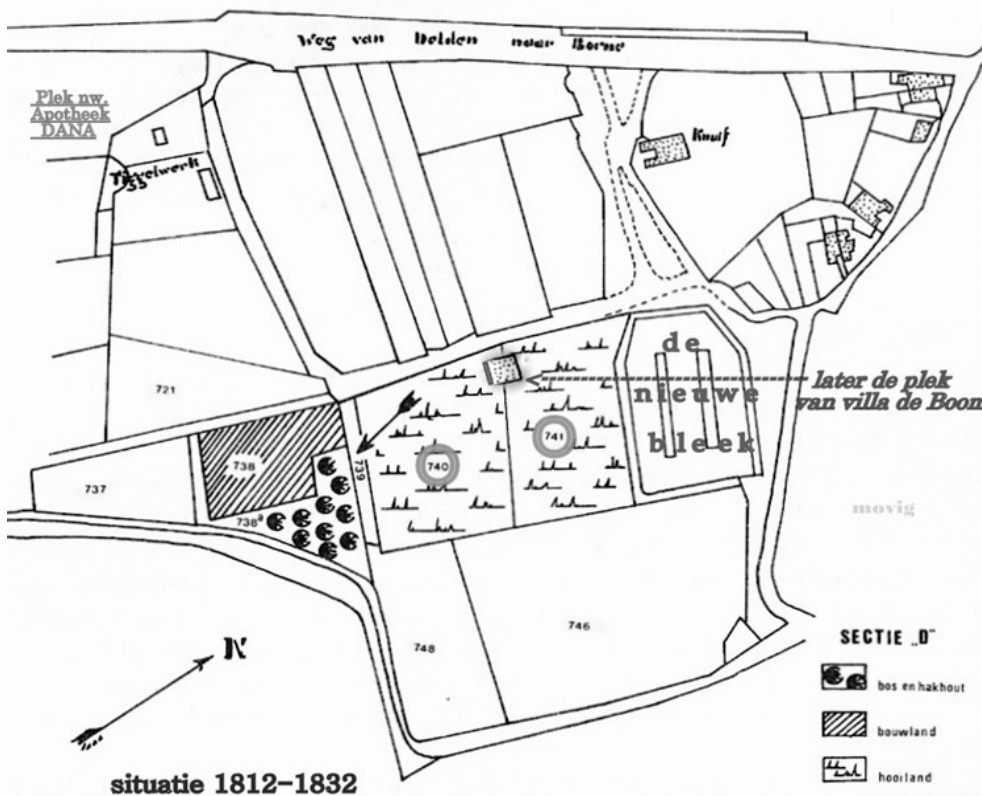
Op de Bornse bleken werd nog tot begin 1900 door de Bornse huiswevers hun geelgetinte linnen op het gras te bleken gelegd en spoelden de Bornse huisvrouwen daar hun wasgoed en besprenkelden het ter plekke tijdens het drogen met een “geetkloemp”, een afgedankte klomp gevuld met water.

Veranderingen rondom de latere huisplaats vanaf de 18^e eeuw

Langzamerhand, in de 18^e eeuw en 19^e eeuw, worden de rondom Borne gelegen veldgronden min of meer in cultuur gebracht of zogenaamd aangeslagen. De Aanslagsweg herinnert daar nog aan. De van oudsher beschermde markegronden worden verdeeld, c.q. verkocht en veranderen geleidelijk in hooi- en bouwland. Door de bevolkingsgroei is er meer landbouwgrond nodig, maar ook een latente behoefte aan meer huizen. Eind 18^e eeuw ontstaan er steenbakkerijen, ook tichelwerken genoemd. Op een steenworp afstand van de latere huisplaats van villa “De Boom” begint Jan Hemmeler in 1813 zijn tichelwerk. Niet lang; de kwaliteit van deze baksteen bleek

Villa “De Boom”, aan de Oude Deldensestraat 5 na renovatie door de huidige eigenaren/bewoners, de familie Movig-Weekers.
Foto: Leo Leurink.

Hiernaast de kadastrale kaart met de kadastrale percelen nr. 738 t/m 741, toen nog in eigendom van Willem Chr. Lantman, Borne's eerste burgemeester.

Op het perceel hooiland nr. 740/741, grenzend aan de nieuwe bleek en de Oude Deldensestraat, is rond 1928, villa "De Boom" gebouwd.

geen succes. Dit gebied is nu nog bekend onder de naam 'Tichelkamp'.

Op deze plek, waar later één van de villa's van de textielabrikantenfamilie Spanjaard stond, kwam na de sloop een gezondheidscentrum met de Openbare Bibliotheek. Ook deze panden legden het loodje en thans in 2013 verrijst hier de "Fleminghof", waarin diverse zorgaanbieders ruimte kunnen huren met daarboven appartementen. Hierin zal ook Apotheek Dana zich vestigen, waarvan de huidige bewoonster één der firmanten is.

Met de komst van de Franse overheersers (1795-

De gevelsteen met "De Boom".

1813) verandert er veel in ons land, vooral op bestuurlijk gebied. Door de Franse machthebber wordt een indeling in gemeenten ingevoerd. Zo kreeg Borne in 1811 zijn eerste "maire" (burgemeester) in de persoon van Willem Chr. Lantman. Over hem en zijn familie verschenen eerder in dit blad enkele artikelen. Deze W.C. Lantman "regeerde" Borne van 1811 tot 1844. Hij bezat, onder andere in Borne, diverse percelen grond en op één van zijn percelen verrees later villa "De Boom" (zie ook de kadastrale kaart).

Met de aanleg van de spoorlijn Almelo-Salzbergen via Borne, in 1865, niet ver verwijderd van de huisplaats, vestigt Spanjaard aan de Stationsstraat zijn textielbedrijf. Na de komst van deze spoorweg breidt Borne zich aan deze zijde van het dorp sterk uit. Spanjaard's bedrijf expandeert de jaren daarna. Ook wordt er door hem, begin 1900, een nieuw koetshuis met woning gebouwd aan de Oude Deldensestraat. Het is één van de oudste panden in deze straat. Nu woont de familie Rensink er. Al eerder in 1894 bouwt Rento Hofstede Crull aan de overkant van de huisplaats zijn elektriciteitscentrale. Hij zet Borne op de kaart, want in 1896 bezit Borne als de eerste plattelandsgemeente in Nederland straatverlichting.

In 1901 wordt de Aanslagsweg, de 'Nieuwe bleek' is deels gedempt, doorgetrokken tot aan de toen nieuw aangelegde Hofstraat. Op een perceel grond van de bleekweide, op de hoek van de huidige Bleek en de Oude Deldensestraat, wordt in 1926 een statig pand, het zogenaamde burgemeestershuis gebouwd. Ook aan de Oude Deldensestraat worden rond de twintig jaren meer woningen gebouwd.

Een mezoëza.

Villa "De Boom"

Eén van de huizen, die rond 1928 wordt gebouwd in de Oude Deldensestraat, is die van de joodse familie Lievenboom. Het gezin telde maar liefst tien kinderen. Zes van hen, allen vrijgezel, gaan er wonen. Hun ouders zijn dan al overleden. Het pand krijgt als naam Villa "De Boom". Het pand wordt opgesierd door een gevelsteen met daarin "De Boom". Het is zeer goed mogelijk dat de naam van het pand is afgeleid van hun familienaam of eventueel een zinspeling op de zogenaamde "boom van Jesse". Volgens Jaap Grootenboer, kenner van de Bornse joodse gemeenschap, waren er in het pand indertijd meerdere mezoëzim aangebracht. Het zijn tekstkokertjes die volgens traditioneel joods gebruik op deurposten wordt aangebracht. Ze bevatten Hebreeuwse teksten uit Deuteronomium. Het is gebruik om bij binnenkomst van een vertrek, waar een mezoëza op de deurpost is aangebracht, deze te kussen of aan te raken.

De Tweede Wereldoorlog

In de Tweede Wereldoorlog zijn er allerlei voorvallen in en rondom de Oude Deldensestraat. Om een dreigende deportatie als joodse burgers door de Duitse bezetter voor te zijn, verhuizen de Lievenbooms in mei 1940 naar Heemstede. Wel draait de confectiefabriek, gelegen aan de Grotestraat, nog door tot 1942. Kort na de inval van de Duitsers vordert de bezetter het pand en dient het tijdelijk als hoofdkwartier. Ook zetelt in het pand een korte periode de (plaatselijke) landwacht. Daarna, tijdens de afwezigheid van de Lievenboom's, is villa "De Boom" verhuurd aan dokter G. van Blanken, wiens vrouw stewardess was bij de KLM. Dokter Van Blanken, afkomstig uit Delft, zit evenals meer Bornse artsen in het verzet en is medewerker van de groep genaamd Rolls Royce. Dit is een in het westen opererende inlichtingenorganisatie met een Twentse afdeling.

Op 28 februari 1943 worden onder andere de ambtswoning van de burgemeester aan De Bleek en de panden Oude Deldensestraat 28 t/m 32 getroffen door bombardementen. De panden raken behoorlijk beschadigd. Ook het pand van de voormalige elektriciteitscentrale, waar toen de houtdraaijerij van Ter Marsch was gevestigd, wordt getroffen en geheel verwoest. Hierbij komt de heer J. ter Marsch, evenals een drietal andere Bornse inwoners om het leven. De villa en nog een aantal andere panden in de buurt worden, volgens verkregen informatie van oud-buurtbewoner Gerrit van Wezel, door de in de directe nabijheid gevallen bommen, ernstig beschadigd.

In de vroege morgen van 15 februari 1945 vallen landwachters de villa binnen, onderzoeken het pand en arresteren onder andere de daar wonende dokter Van Blanken. De landwacht was getipt door verraders en op de hoogte gebracht van zijn verzetsactiviteiten. Door samenloop van omstandigheden kwam de landwacht er tot overmaat van ramp, tijdens deze actie achter, dat er in het nabij gelegen pand van dokter Panhuysen een vergadering met verzetsmensen van Rolls Royce was belegd. Ook dit pand werd overvallen en in totaal dertien belangrijke mensen uit het verzet werden er die dag in Borne aangehouden. Verder werd onder andere uit de villa een groot deel van de inboedel in beslag genomen. Wonder boven wonder kwamen de meeste gearresteerden binnen drie weken weer vrij. Twee verzetsmensen zaten een tijdje langer vast maar wisten aan het eind van de oorlog toch nog hun vege lijf te redden en herkregen aldus hun felbegeerde vrijheid.

De tijd na de oorlog

Na de bevrijding komen Herman, Lea en Emma Lievenboom op 2 juni 1945 terug in Borne. Als laatste van het gezin overlijdt Emma in 1969 op 92-jarige leeftijd in Borne. Ik neem aan dat zij tot het laatst toe in de villa is blijven wonen.

Wanneer de villa, na het overlijden van Emma, is verkocht is mij niet precies bekend. Wel is bekend dat de familie Fr. C. Rademacher-Rab het pand van de erven Lievenboom heeft gekocht. Professor Dr. Ir. Frits Rademacher, geboren in Den Haag, was eerst employé bij Shell en daarna van 1979-1991 hoogleraar aan de Universiteit Twente.

In 2009 wordt de familie K. Movig-Weekers de nieuwe eigenaar van villa "De Boom". Zij lieten het pand ingrijpend restaureren en bouwden links naast de villa een bijpassende garage, annex berging. Ook de ruimte rond het huis en de tuin, met handhaving van oud geboomte, werden flink onder handen genomen. De huisplaats voorzien van met grind aangebrachte oppritten ligt er weer voorbeeldig bij.

Geraadpleegde bronnen:

- Borne; Textiel en Spanjaard door de jaren.
- De Hof te Borne (1206-2006), 800 jaar geschiedenis van de Hof, de Kerk en het dorp Borne.
- Internetsites, o.a. www.stolpersteine-borne.nl (familiegeschiedenissen).
- Een bijzonder energiek ondernemer, Rento Wolter Hendrik Hofstede Crull (1863-1938).
- Groeten uit Borne (diverse bijzonderheden uit het archief van Borne).
- In Verdrukking, Verzet en Vrijheid, 1940 - 1945, Borne, Bornerbroek, Hertme, Zenderen.
- Kadastrale Atlas Overijssel 1832 - Borne en Weerselo.
- Kiek toch es! Beeldkroniek van Borne en Bornerbroek, Hertme en Zenderen.

Van het Bussemakerhuis

Liesbeth Hassink

Vanuit het Bussemakerhuis kijken we terug op een succesvol jaar. Twee fraaie exposities: *Kleurrijk glas* en *Het Hoedenkabinet* trokken een gevarieerd publiek van binnen en buiten Borne. We namen o.a. deel aan activiteiten als *Borne op z'n best*, de week van het weven, *Melbuul'n dagen*, *Open Monumentendag*, open dagen van het Twents weversgilde en de *Kunst en Cultuurmarkt*. In juni presenteerden we samen met *De Noordmolen* in Delden en *Het Wevershuisje* in Almelo de fietstocht *'Fietsen van vlas naar linnen'*. Maar ook onze buitenschoolse jeugdactiviteiten kregen vaste bezoekers en zijn nu verankerd binnen de organisatie.

Gelukkig vonden steeds meer mensen de weg naar het Bussemakerhuis voor het vieren van een feestelijke gebeurtenis, het houden van een receptie, bescheiden diner of als locatie voor een huwelijksvoltrekking. Veel van deze bezoekers genoten ook van een rondwandeling door oud Borne onder leiding van gidsen van de stichting Gidsen oud-Borne.

En nu verheugen we ons op een nieuw jaar. Ervaring leert dat in de wintermaanden het museumbezoek terugloopt. Onderzoek heeft aangetoond dat dit bij de meeste kleine en middelgrote musea het geval is. Om toch ook voldoende bezoekers in deze relatief rustige maanden te verwelkomen, hebben we onze programmering hierop aangepast. We richten ons hierbij op zowel de jeugd als volwassenen.

Van september tot maart ontvangen we de basisscholen voor educatieprojecten en organiseren we regelmatig buitenschoolse activiteiten voor de jeugd. Deze laatste activiteiten worden geïnitieerd door onze eigen jeugdraad, bestaande uit drie leden van respectievelijk 9, 11 en 16 jaar. Zij bedenken activiteiten voor hun leeftijdsgenoten. Op deze wijze sluit ons aanbod goed aan bij deze doelgroep.

Daarnaast starten we in februari ook weer met diverse workshops en cursussen voor volwassenen zoals *Kunstgeschiedenis*, *Fotografie* en *Vilten voor volwassenen*. Verder staan er nog twee lezingen gepland voor komend voorjaar. Onze vaste activiteiten als het *Breicafé*, de *Historische leeskring* en de zondagmiddagen in samenwerking met Welzijn Ouderen Borne lopen het hele jaar door.

Oproep: U begrijpt dat we voor deze activiteiten altijd een helpende hand kunnen gebruiken, met name voor de buitenschoolse jeugdactiviteiten. Mocht u interesse hebben om zo nu en dan een middag hier mee te helpen, loop dan eens binnen voor meer informatie of bel met 074-2669336.

Tot slot wens ik u gezellige kerstdagen een

gezond 2014 en hoop u in het komend jaar, bij één van onze activiteiten in het Bussemakerhuis te mogen begroeten.

Voorlopige agenda:

- Cursus Fotobewerking
januari/ februari (middagen of avonden)
- Cursus Kunstgeschiedenis
februari/maart (middagen)
- Cursus Vilten voor volwassenen
februari/maart (avonden)
- Expositie *Schilderijen van Willy Schut*
april/mei
- Expositie *A French Fashion Doll, een rijk modebeeld uit de periode 1850 - 1870*
mei tot september
- Breicafé
iedere eerste donderdag van de maand.

Voor meer informatie, actuele data en tijden kunt u kijken op www.bussemakerhuis.nl of bellen met 074-2669636

U kunt ons ook volgen via facebook en twitter.

Alex Hospers, exposant op de expositie "Het Hoedenkabinet", Liesbeth Hassink en een onbekende bezoeker.

Nog leverbare uitgaven

Titel:	Prijs:
Periodiek Boorn & Boerschop. Verenigingsperiodiek van Heemkundevereniging Borne	€ 4,--
Rond Horst en Hof te Borne. Publicatie over Bornse inwoners v.a. 1850 (1981/ Heemk. ver. Borne)	€ 4,--
Borne, historie en volksverhalen. Jubileumuitgave van de Bornse Heemkundevereniging (1987)	€ 4,--
Grepen uit de historie van Borne. Deel 2, met zaakregister (1987 / Ria van Harten-Fransen)	€ 4,--
Kiek toch 's. Beeldkroniek over de gemeente (1988 / G.J. ter Braak & H. Noordhuis)	€ 10,--
Landweren, Borgen & Postwegen. (1990 / Ria van Harten-Fransen)	€ 4,--
Grenstwisten rond de gemeente Borne. (1991 / Ria van Harten-Fransen)	€ 4,--
Veertig jaar later. Jubileumuitgave van de Bornse Heemkundevereniging, verhalenbundel (2002)	€ 4,--
Och ewig is so lang. Zeven eeuwen Weleveld, landgoed en bewoners (2003 / Jet Spits)	€ 15,--
Kadastrale atlas 1832 Borne / Weerselo. Met kaartenmap (2005 / H.C.O. Zwolle)	€ 15,--
De hof te Borne. 800 jaar geschiedenis van Borne. (2 ^e druk, 2006 / H. Woolderink)	€ 10,--
Van Nazareth tot Nazareth. Religieus erfgoed in Borne (2009 / Jaap Grootenboer)	€ 8,--
Van Borghende tot Borne. Een overzicht van de Bornse geschiedenis (2009 / Martin Thiehatten)	€ 12,--
Een bijzonder energiek ondernemer. Rento Wolter Hendrik Hofstede Crull, 1863-1938, pionier van de de elektriciteitsvoorziening in Nederland (2009 / Jaap Tuik)	€ 15,--
Canon van Borne. Vijftig vensters op de historie van het dorp (2011 / diverse auteurs)	€ 13,--
Gerard Potcamp. Een Twents priester apostolisch vicaris tegen wil en dank (2011 / Hans Gloerich)	€ 20,--
Borne bij de tijd. 27 verhalen over het verleden van Borne (2012 / Hans Gloerich)	€ 10,--
De melbuul'n van Nazareth. Bijnamen in en om Borne (2012 / Leo Leurink)	€ 12,50
Ontduiken en onderduiken. Verhalen van joden in Borne. (2013 / A. Evertzen & S. Groenen)	€ 19,50

Leden krijgen 10% korting. Prijzen zijn exclusief eventuele verzendkosten. Genoemde uitgaven zijn verkrijgbaar bij: Mevr. R. Blödtner, C. Hilbrinkstraat 56 te Borne, tel. 074 - 2668908. Enkele uitgaven zijn ook verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel.

**Voor uw taxatie
van
onroerend goed**

in verband met boedelscheiding,
suksessie - verkoop.

Tevens onteigeningsdeskundige en
boerderijen bemiddeling.

J.F.M. Hassels Mönning
makelaar en beëdigd taxateur
Lid Agrarische Sectie

Watertorenstr. 14 - Borne - Tel. 074-661581

**Honderd jaar
ervaring in drukwerk**

HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelsstraat 1 - 7482 GW Haaksbergen
Postbus 177 - 7480 AD Haaksbergen
Telefoon (053) 572 17 77 - Telefax (053) 572 62 75
E-mail hdh@hassink.nl